

Källa: korpus

En presentation av verbfraser i en ordbok jämfört med en korpus

Jani Jylhä

Avhandling pro gradu i
nordiska språk 2005

Institutionen för språk- och
översättningsvetenskap

Tammerfors universitet

Tampereen yliopisto
Pohjoismaiset kielet
Kieli- ja käännöstieteiden laitos

JYLHÄ, JANI: Källa: korpus. En presentation av verbfraser i en ordbok jämfört med en korpus /
Verbifraasien esittely sanakirjassa ja korpuksessa

Pro gradu –tutkielma, 72 sivua.
Syksy 2005

Tutkielmassani olen tutkinut verbifraasien esittämistä sanakirjassa ja korpusmateriaalissa. Tavoitteenani on selvittää, miten laajalti sanakirja esittää verbien käyttötapoja ja vertaan esityksen laajuutta korpuksesta löytyvään materiaaliin.

Pääasiallisena materiaalin lähteenä on työssäni Göteborgin yliopiston korpus *Press97*, joka käsittää noin 11 300 000 sanaa. Pääasiallisena sanakirjamateriaalinani on *Norstedts Svensk ordbok*.

Tutkielmaani varten olen valinnut viisi verbiä, joita tarkastelen työssäni lähemmin. Jokaisen verbin kohdalla olen listannut sekä sanakirjasta että korpuksesta löytyvät fraasit. Lisäksi olen laskenut korpuksesta eri verbifraasien frekvenssit eli niiden esiintymistiheyden.

Yksi tämän tutkielman päätavoitteista on esittää sanakirjojen ja korpusmateriaalin hyvät ja huonot puolet. Sanakirja on kätevä ja helppo käyttää ja se sopii monenlaiseen käyttöön. Huonoja puolia siinä on mm. nopea vanheneminen ja sanojen merkitysten paikoittain suppea esittäminen.

Korpusten etuna vastaavasti on niiden laajuus. Sanoille löytyy moninkertaisesti enemmän esimerkkejä verrattuna sanakirjaan. Lisäksi korpusta on helpompi ja nopeampi päivittää, jonka vuoksi siihen voidaan lisätä uusia sanoja sanakirjoja nopeammin. Korpuksissa käyttäjä pääsee näkemään sanan käytön erilaisissa tekstiyhteyksissä, kun taas sanakirjassa esimerkit voivat olla hyvinkin keinotekoisia.

Lisäksi tutkin työssäni erilaisten verbien muodostamista. Yleisin tapa muodostaa uusia verbejä ruotsin kielessä ovat rakenteet, joissa verbiin liitetään jokin partikkeli. Partikkelien avulla verbiin saadaan uutta aspektia tai muodostetaan kokonaan uusi sana.

Avainsanat: verbfraser, korpus, ordbok, korpusforskning, ordbildning

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING.....	5
2. MATERIAL.....	6
3. METOD.....	7
4. KORPUSAR.....	8
4.1. Vad är en korpus?	9
4.2. Korpustyper	10
4.3. Korpusforskningens fördelar	12
4.4. Korpus mot ordböcker	12
4.5. Korpus mot utskrivna texter	13
4.6. Korpus mot språkexperter	14
5. FORSKNING MED HJÄLP AV KORPUSAR.....	15
6. OM ORDBÖCKER.....	16
6.1. Olika ordbokstyper	16
6.2. Ordbokens huvudkomponenter	17
6.3. Om Norstedts Svensk ordbok	17
7. ATT BILDA NYA ORD – ETT PAR ORD OM ORDBILDNINGEN.....	18
8. VERBFRASER I ALLMÄNHET.....	21
8.1. Verbpartiklar	22
8.1.1. Placering i satsen	24
8.1.2. Uttal	25
8.1.3. Indelning	26
8.2. Betydelse hos prepositionsliknande partiklar	27
9. ÖVRIGA BESTÄMNINGAR.....	28
9.1. Bundna bestämningar	28
9.2. Fria bestämningar	29
9.3. Reflexiva verbförbindelser	29
10. VERB I KORPUSEN.....	30
10.1. Komma	31
10.1.1. <i>Komma</i> — fraser som ingår både i korpusen och i ordboken	32
10.1.2. <i>Komma</i> — fraser som ingår i korpusen men inte i ordboken	34
10.1.3. <i>Komma</i> — fraser som ingår i ordboken men inte i korpusen	34
10.2. Lägga	35
10.2.1. <i>Lägga</i> — fraser som ingår både i korpusen och i ordboken	37
10.2.2. <i>Lägga</i> — fraser som ingår i korpusen men inte i ordboken	37
10.2.3. <i>Lägga</i> — fraser som ingår i ordboken men inte i korpusen	38
10.3. Ta	39
10.3.1. <i>Ta</i> — fraser som ingår både i korpusen och i ordboken	42
10.3.2. <i>Ta</i> — fraser som ingår i korpusen men inte i ordboken	43

10.3.3. <i>Ta</i> — fraser som ingår i ordboken men inte i korpusen	44
10.4. <i>Slå</i>	44
10.4.1. <i>Slå</i> — fraser som ingår både i korpusen och i ordboken	46
10.4.2. <i>Slå</i> — fraser som ingår i korpusen men inte i ordboken	47
10.4.3. <i>Slå</i> — fraser som ingår i ordboken men inte i korpusen	47
10.5. <i>Stå</i>	48
10.5.1. <i>Stå</i> — fraser som ingår både i korpusen och i ordboken	50
10.5.2. <i>Stå</i> — fraser som ingår i korpusen men inte i ordboken	50
10.5.3. <i>Stå</i> — fraser som ingår i ordboken men inte i korpusen	51

11 RESULTAT.....	51
11.1. Komma	51
11.2. <i>Ta</i>	54
11.3. <i>Slå</i>	56
11.4. <i>Lägga</i>	58
11.5. <i>Stå</i>	60

12. DISKUSSION.....	62
12.1. Verbens produktivitet	66
12.2. Att använda korpusmaterialet i en pro graduavhandling	67

13. SAMMANFATTNING.....	68
-------------------------	----

KÄLLOR OCH LITTERATUR.....	70
----------------------------	----

TABELLER

Tabell 1. Lista över de 10 mest frekventa <i>verben</i> i svenskan.....	30
Tabell 2. Lista över de 10 vanligaste <i>orden</i> i Press 97.....	30
Tabell 3. Verbfraser med <i>komma</i>	32
Tabell 4. Verbfraser med <i>lägga</i>	36
Tabell 5. Verbfraser med <i>ta</i>	41
Tabell 6. Verbfraser med <i>slå</i>	46
Tabell 7. Verbfraser med <i>stå</i>	49
Tabell 8. Frekvenstabell över verbet <i>komma</i>	53
Tabell 9. Frekvenstabell över verbet <i>ta</i>	55
Tabell 10. Frekvenstabell över verbet <i>slå</i>	57
Tabell 11. Frekvenstabell över verbet <i>lägga</i>	60
Tabell 12. Frekvenstabell över verbet <i>stå</i>	61

1. INLEDNING

När en språkstudierande vill veta vad ett ord eller en fras betyder brukar han först och främst förlita sig på en ordbok. Det är lätt att ta fram boken och slå upp det ord man är ute efter. Man har alltid lärt sig att ordboken är en sorts bibel man nästan blint kan lita på, om jag får överdriva lite.

Förr i världen var det så. Men nu i vår moderna tid har ordböckerna fått en utmanare. En utmanare som innehåller hundra, eller tusentals gånger flera ord och fraser än en vanlig ordbok, nämligen korpusar. Korpusar har funnits nästan lika länge som vi har haft datorer men först nu när datorerna har blivit vanliga och lätt tillgängliga har även korpusar blivit bekantare och vanligare bland människor.

Allt det där är lite ironiskt eftersom ordböcker inte kunde skrivas utan korpusar. Att arbeta med korpusar inom lexikografen är en tradition som går mycket längre tillbaka än till tiden för de första datorernas intåg. Bland äldre svenska ordböcker som baseras på stora, systematiskt ordnade beläggsamlingar kommer man bl.a. att tänka på *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB) och Östergrens *Nusvensk ordbok*. SAOB:s beläggsamling omfattar över 7 miljoner belägg och Östergrens över 200 000 excerpter. Och i princip är det knappast något som hindrar att man kallar systematiska, icke-digitala beläggsamlingar för 'korpusar' (Malmgren 1999: 192).

Om man slår upp i *Norstedts Svensk ordbok* (senare NSO) ordet *lägga* får man betydelsen 'placera med den största ytan mot ngt underlag' (NSO 1999). Om man blir nöjd med detta svar är det naturligtvis okej, men om man söker samma ord i en korpus lägger man märke till en intressant sak. Nämligen att verbet *lägga* inte används bara i sin grundbetydelse utan också i tiotals olika sammanhang som ett slags hjälpverb där betydelsen som gavs i ordboken inte mer finns kvar.

Jag gjorde den här iakttagelsen när jag skrev min seminarieuppsats om verbpartikeln *till*. Jag tyckte att saken var intressant och det är därför jag

också har valt verb som ämne för min pro graduavhandling. Jag undersökte saken också i fråga om andra verb och märkte att man i korpusen Press97 vid Språkbanken hittar verbet *komma* använt i 101 olika sammanhang där inte alla har någonting med den ursprungliga betydelsen att göra. Man kan ju säga att ett verb är mycket produktivt om det kan användas på 101 olika sätt.

Det är ju så att verbfrasen är den frastyp som har de rikaste möjligheterna till olika struktur, och den utgör vanligen tyngdpunkten i det som talaren vill ha sagt med satsen (SAG 1999: del 3, 253). Och i svenskan gäller att vissa semantiskt enkla verb, t.ex. *komma*, *vara*, *ha*, *gå* eller *ta* tillsammans med ett abstrakt substantiv bildar en förbindelse som motsvarar ett semantiskt mera innehållsrikt verb (SAG 1999: del 3, 262). Just det här fenomenet i svenskan intresserar mig och det är därför jag vill skriva min pro graduavhandling om det här ämnet.

I min avhandling studerar jag fem olika verb, nämligen *komma*, *lägga*, *ta*, *stå* och *slå* och försöker få reda på vilka olika sätt man kan använda de verben. I avhandlingen försöker jag ge svaret på följande frågor:

1. Hur omfattande betydelse kan en ordbok ge för ett ord?
2. Hur skiljer sig betydelsen given i en ordbok jämförd med användningen i korpusmaterial?
3. Hur produktiva är de verb som jag har valt?
4. Hur bra kan man utnyttja korpusar i en pro gradu-avhandling?
5. Kan man betrakta ordböcker som en pålitlig källa för en språkstudierande jämförd med korpusar om man tänker på språkstudier?

2. MATERIAL

Som primärmaterial använder jag korpusmaterial som står till förfogande på hemsidan för Göteborgs universitet. Jag valde korpusmaterial som min primära källa därför att det i korpusen finns massor av text i olika sammanhang och i olika kontext. Den korpus som jag använder heter *Press 97*

och den består av tidningsartiklar ur Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet och Göteborgs-Posten från 1997. Antalet ord i korpusen är 11 300 000 ord.

Vid Språkbanken som är en avdelning inom Göteborgs universitet kan man hitta många olika korpusar där det finns ca 75 miljoner ord, från modern tidningstext och litterär text till Strindbergs produktion och bakåt till medeltida rimkrönikor. Texterna är åtkomliga gratis över nätet i konkordansform och antalet sökningar ligger på ca 25 000 varje månad. (<http://spraakdata.gu.se> 21.1.2004.)

De exempel som jag använder i den grammatiska teoridelen är hämtade ur Svenska Akademiens grammatik. I analysen är alla exempel från korpusmaterialet och Norstedts Svensk ordbok. Ordförklaringarna är hämtade ur Norstedts Svensk ordbok (NSO).

Min primära grammatiska källa är Svenska Akademiens grammatik från 1999. När det gäller teorin om användningen av korpusar har jag mest använt *Working with specialized Language – A practical guide to using corpora* av Lynne Bowker och Jennifer Pearson från 2002. När det gäller ordboksarbete och teori inom lexikografin använder jag Bo Svenséns *Handbok i lexikografi – Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik* från 2004.

3. METOD

I avhandlingen koncentrerar jag mig på att undersöka hur man använder korpusar och de resultat som de ger. Jag har valt 5 stycken verb som jag studerar noggrannare. Jag undersöker varje verb för att få se hur produktivt det verkligen är. I resultatdelen presenterar jag varje verb och visar vilka slags förbindelser verbet har i korpusmaterialet. För verbet ger jag ytterligare en lista över olika sätt att använda ett visst verb givet i ordboken och i korpusmaterialet och undersöker vilka slags uttryck och fraser det finns med i ordboken och vilka slags finns bara i korpusen. Och om det finns fall där ett ord finns bara i ordboken men inte i korpusmaterialet.

Hur ska jag då definiera vad som är en annan betydelse än den ursprungliga ordboks betydelsen? Jag har en idé att varje ord har en grundbetydelse som ges först i ordboken och alla bestämningar som förändrar denna betydelse bildar ett nytt verb eller ger åtminstone en ny betydelsenyans till det. Jag skiljer inte mellan bundna eller fria bestämningar utan alla led som förändrar betydelsen gör ett nytt verb. Den allmännaste förändringen av betydelsen hos ett verb är förändring från konkret till abstrakt. I min avhandling tar jag med de här förändringarna eftersom de är så vanliga.

I ordboken eller i korpusen kan det ofta finnas många exempel på användningar av samma slag. Ett exempel på det här är olika konstruktioner med verbet *ta*. Det kan i många fall ingå i konstruktioner som *ta* + riktningsadverb (*ta till höger, ta till vänster*) eller i konstruktionen *ta* + *fordon* (*ta en buss, ta tåget, ta flyget*) I sådana fall tar jag med bara ett exempel.

Hos varje ord i *NSO* (och även i andra ordböcker) finns *en formell del* och *en innehållslig del*. De här delarna kallas också för *lemmadel* respektive *lexemdel* (NSO 1999: XIV). Varje uppslagsord utgör ett lemma, medan ett lexem avser kärnbetydelsen hos ett lemma. I artiklarna i *NSO* beskrivs uppslagsordets betydelse i dess olika aspekter från kärnbetydelse till idiom och med uppgift om stilvärde m.m. (NSO 1999: XVII). Det är just den här innehållsliga delen som intresserar mig mest för där ser man med vilken bredd olika verbkonstruktioner presenteras.

I teoridelen går jag först in på korpusar och korpusforskning i allmänhet. Teoridelen innehåller också grammatik om verbfraser och information om ordbildning.

4. KORPUSAR

I det här kapitlet berättar jag om korpusar i allmänhet och om korpusforskning och jämför korpusar med ordböcker.

4.1. Vad är en korpus?

När man talar om korpusforskning måste man först och främst ge förklaring till själva termen, nämligen *korpus*. Vad är det för någonting? NSO ger följande förklaring '1) en medelstor tryckstilsgrad, 2) textmängd som är föremål för språkvetenskapligt studium, 3) kärn (i sig), 4) mittparti i ett altarskåp eller 5) resonanslåda hos stränginstrument' När det gäller korpusundersökningar är det alternativ nummer två som jag är ute efter. (NSO 1999.)

En korpus är alltså en textmängd som är föremål för språkvetenskapligt studium. I boken *Handbok i lexikografi* förklaras korpus som 'efter vissa kriterier utvald samling av språkligt material använt som grundval för språkvetenskaplig undersökning'. (Svensén 2004: 54-55.)

När det numera talas om korpusar tänker man genast att det är fråga om en elektronisk korpus. Förr i tiden fanns korpusar som användes helt utan hjälp av datorer. Som exempel nämner Svensén projektet 'Survey of English Usage' som startades 1959 vid University College London och som byggde på en korpus bestående av 1 miljon ord. Den första elektroniska korpusen var den s.k. *Brown-korpusen* som sammanställdes 1963—1964, bestående av 500 texter amerikansk engelska på 2000 ord per text. (Svensén 2004: 55.) *Brown-korpusen* innehåller texter från olika områden som exempel press, reportage och fiktion (Meyer 2002: 143).

Sammanställningen av den korpus som jag använder i denna avhandling påbörjades redan 1965 vid Språkdata, Göteborgs universitet. År 1965 sammanställdes en korpus kallad *Press65*, som består av 1 miljon löpande ord hämtade från fem morgontidningar. Med den här korpusen som bas skrevs *Nusvensk frekvensordbok 1—4*, 1970—1980. (Svensén 2004: 55— 56.)

I boken *Working with Specialized Language – A practical guide to using corpora* av Lynne Bowker och Jennifer Pearson (senare använder jag

förkortningen WSL) ges följande beskrivning av korpusar: En korpus kan beskrivas som en stor samling av autentiska texter som är insamlade i elektronisk form enligt olika kriterier. En korpus har fyra särdrag, den är autentisk, elektronisk, stor och ytterligare har den särskilda kriterier. (Bowker 2002: 9.)

Autentisk betyder att det är fråga om exempel på ett levande och verkligt språk i en korpus. Med termen elektronisk menar man det faktum att den kan behandlas med dator, vilket innebär att man kan forska i massor av texter relativt lätt. Texter i en korpus väljs enligt vissa kriterier så att de är representativa för ett visst språk. (Bowker 2002: 10.) Kriterierna för urvalet kan vara dels språkliga, dels textrelaterade. Det beror på om man vill undersöka talat eller skrivet språk, riksspråk eller dialekt, eller om man vill ta sikte på en viss texttyp, genre, författare etc. (Svensén 2004: 54-55.)

4.2. Korpustyper

Det finns korpusar av olika slag. Vilken korpus man ska välja beror väldigt mycket på vilket slags material användaren vill ha och vilka behov han har.

Man är fortfarande lite tveksam om hur man borde kalla olika korpusar. Man kan förstå det eftersom korpusforskningen ännu är ett relativt ungt område. (Eskola 2002: 32.)

I sin bok presenterar Bowker och Pearson olika typer av korpusar. De skriver om *a general reference corpus* som kan betraktas som en representant för språket i fråga och som kan användas för att göra generella iakttagelser om språket. En sådan här korpus innehåller både talat och skrivet material, många olika texttyper (tidningar, fiktion, reportage, radio, television, debatt). Idén med en sådan här korpus är att den är koncentrerad på det språk som används av vanliga människor. (Bowker 2002: 11—12.)

A special purpose corpus är fokuserad på en viss aspekt i ett språk. Den kan koncentrera sig på ett visst aspektfält, en särskild texttyp, eller en viss grupp.

(Bowker 2002: 12.) Exempel på en sådan korpus är the Michigan Corpus of Academic Spoken English (MICASE), vilket består av diskussioner i akademiska sammanhang: föreläsningar, klassrumdiskussioner, presentationer osv. (Meyer 2002: 36).

Dessutom har vi en *talspråkskorpus* (*a spoken corpus*) som innehåller material som är transkriberat. En motsats till en sådan korpus är en *skriven korpus* (*a written corpus*) som består bara av texter som är skrivna. (Bowker 2002: 12.)

En *monolingual korpus* är en korpus som innehåller texter bara ur ett språk. En *multilingual korpus* däremot är en korpus som består av två eller fler språk. Korpusar som har flera än ett språk kan vidare delas in i *parallella* och *jämförbara* korpusar. En parallell korpus har text A och bredvid den har den översättningar till språk B, C osv. (Bowker 2002: 12.) Med hjälp av parallella korpusar kan man analysera de lösningar som översättarna har gjort i olika sammanhang men de kan också utnyttjas i olika slags översättningsarbeten som till exempel i pedagogik, dataöversättningar och i ordboksarbete (Eskola 2002: 33).

I sin bok *Syntetisoivat rakenteet käännössuomessa* (2002) konstaterar Sari Eskola att det ännu inte finns många parallella korpusar i världen, men en av de mest kända är korpusen *the Canadian Hansards* som innehåller parallella texter mellan engelska och franska. Exempel på korpusar som innehåller flera olika språk är korpusar mellan engelska och norska, engelska och svenska och engelska och finska. De här korpusarna är ett resultat av ett nordiskt samarbete. (Eskola 2002: 34.) I den moderna korpuslingvistik tenderar det andra språket i de parallella korpusarna vara engelska (Borin 2002: 6).

Den jämförbara korpusen (*comparable corpus*) har däremot inga översatta texter. I en jämförbar korpus finns det olika språk som har samma kommunikativa funktion, det vill säga att alla är ur liknande källor som till exempel bruksanvisningar, tekniska rapporter osv. (Bowker 2002: 12.) Med en sådan korpus kan man undersöka till exempel skillnader mellan manliga

och kvinnliga översättare, översättarens stil, skillnader mellan olika förlag osv. (Eskola 2002: 34).

I korpusarna kan man också betrakta språkets utveckling genom tiderna. Det finns korpusar som är *synkroniska* och *diakroniska*. En synkronisk korpus består av texter under en viss period. En kronologisk korpus kan användas när man vill forska i hur språket har förändrat sig under en lång tid. (Bowker 2002: 12.)

Bowker och Pearson hänvisar ytterligare till *öppna* och *stängda* korpusar (*open and close*). En öppen korpus expanderas hela tiden. En sådan här korpus använder man ofta i lexikografi för att hitta nya ord och för att få veta mer om deras användning. En korpus som är stängd är en korpus som är färdig och inte längre fylls på. (Bowker 2002: 13.)

4.3. Korpusforskningens fördelar

Att ha korpusmaterial i språkforskningen är till stor fördel och nytta för forskarna. Att ha tillgång till en stor materialkälla med relativt liten möda gör livet lättare för många. Jämfört med ordböcker sparar korpusar papper och utrymme eftersom forskningsarbetet kan utföras var som helst där man har tillgång till dator.

Andra fördelar är att korpusar lätt kan uppdateras. Att använda korpusar är snabbt: att söka ett ord eller en fras i skrivna texter kan ta mycket tid, men när man använder korpusar blir arbetet utfört på ett par sekunder. (Bowser 2002: 18.)

4.4. Korpus mot ordböcker

Vanligtvis litar en språkstudering på ordböcker. Man hittar ganska lätt det ord man söker i dem och ofta får man ordet i en kontext och får veta mer om ordets användning.

Ett av de största problemen med ordböckerna är att de är ofullständiga. Numera märker man också hur snabbt ordböcker blir gammalmodiga till följd av den snabba utveckling som sker i språken särskilt inom områden som teknologi och vetenskap. Man hinner inte tillägga alla nya ord som skapas och problemet ligger även i det att man inte tar bort alla ord som har blivit gammalmodiga. (Bowker 2002: 15.)

Den andra stora nackdelen med ordböcker är deras storlek och pris. Även om det är möjligt att göra en omfattande och stor ordbok med hundratusentals ord blir kostnaderna stora och därmed är priset på boken för högt för många.

I *WSL* gör författarna enligt min åsikt ännu en viktig iakttagelse som säkert är bekant för alla som använder ordböcker. Ordböckerna saknar ofta kontexter, när nya ord presenteras (Bowker 2002: 16). Man kan ju förstå att det inte kan finnas plats för alla förklaringar och att det inte är möjligt att presentera orden i alla tänkbara kontexter.

En annan brist som ordböckerna har är uppgifter om *ordfrekvens*. En vanlig ordbok kan inte berätta hur ofta man använder eller brukar använda ett visst ord. Det finns också frekvensordböcker men man hittar lättast statistik i korpusar. I ett korpusprogram kan man lätt göra statistik på ord och deras användning. (Bowser 2002: 16.)

4.5. Korpus mot utskrivna texter

När man studerar språk vill man naturligtvis också hitta aktuella texter och då vänder man sig till utskrivna texter (*printed texts*). Att hitta aktuella texter i en korpus beror naturligtvis på det att man använder en korpus som är byggd på aktuella texter. Till fördelarna i en korpus hör enligt Bowser att man inte behöver skriva ut massor på papper när man använder en korpus utan man kan behandla och bläddra i texter på en dataskärm. Och med hjälp av korpusprogrammet hittar man det man söker mycket snabbare än man gör när man går igenom textavsnitt manuellt. (Bowser 2002: 17.)

4.6. Korpus mot språkexperter

Med språkexperter menar jag här människor som har ett visst språk som modersmål eller en språkforskare som känner till något särskilt språkområde.

I boken *WSL* behandlas problem som kan uppstå när en språkstuderande tyr sig till en expert, som är specialiserad på ett visst språkligt område. Bowker och Pearson presenterar ett scenario där en expert kan missförstå studerandens frågor och därmed svaren inte blir riktiga. Problemet är att en språkstuderande konsulterar bara en expert och han bara får en synpunkt. (Bowser 2002: 17.)

Enligt min åsikt är en sådan tankegång inte förnuftig eftersom påståendet att man bara får en enda åsikt inte låter rationellt eftersom man ju alltid kan fråga många människor och därmed få många åsikter.

I *WSL* är författarnas attityd till korpusar väldigt positiv och boken ger nästan en överdrivet fin bild av korpusar. Inga nackdelar nämns.

Korpusar beskrivs väldigt positivt också i andra publikationer. Ibland kan man få ett intryck av att korpusar har bättre kunskaper i ett språk än en infödd talare. Det här kommer fram i det följande. I sin artikel *Korpus, intuition, teori* i boken *Korpusar i forskning och undervisning* (1999) ger Staffan Hellberg ett exempel på korpusens fördelar. Han citerar Patrick Hanks uppfattning att en ordbok ger en konventionell användning av ett ord. Det betyder t.ex. för engelskans del att ordet *lame* i ordboken har betydelsen 'halt' och den överförda betydelsen 'svag, icke-effektiv, oentusiastisk'. Men den borde också ange att denna överförda betydelse mest används om språkhandlingar, t.ex. *a lame compromise, his remarks seemed lame*. Och enligt Hanks borde den också ange att adverbet *lamely* i praktiken bara används i den överförda betydelsen, så att t.o.m. en mening som *John walked lamely away* uppfattas som att John inte hade någonting att säga till sitt försvar. (Hellberg 1999: 131.)

Sådan kunskap om ett ords konventionella användning klarar inte lexikografen av att hämta direkt ur sin eller andras språkkänsla, det behövs en korpus för det (Hellberg 1999:131).

5. FORSKNING MED HJÄLP AV KORPUSAR

I det här kapitlet berättar jag om två huvudtyper i korpusforskningen. Jag använder boken *Syntetisoivat rakenteet käännössuomessa* av Sari Eskola (2002). Boken är på finska och alla lån ur den är mina egna översättningar.

Eskola beskriver i sin bok olika metoder i korpusforskningen. Hon berättar att man i forskning som utnyttjar korpusmaterial vanligtvis måste skilja mellan *induktion* och *deduktion*. En induktiv (corpus-driven) forskning baserar sig på iakttagelser som leder vidare till hypoteser och till generaliseringar och teoribildningar (Eskola 2002: 29). Man utnyttjar datorer mycket och ofta börjar man med frekvenslistor. Eskola beskriver processen som om det är själva processen som styr forskaren och hypoteserna formar sig först senare under forskningsprocessen.

Med en *deduktiv* eller *korpusbaserad* (corpus-based) *forskningsmetod* ställer man upp tester och med hjälp av statistik verifierar man teorin som redan finns (Eskola 2002: 29). I korpusbaserad forskning används korpusen för att utvidga och utveckla beskrivning av lingvistik (Ooi 1998: 51).

Korpusforskningen har också sina brister. Svensén tar upp några viktiga punkter när det gäller brister inom korpusforskningen. Han påminner om att en korpus innehåller många tillfälliga bildningar, att den utgör ett snedvridet eller alltför litet stickprov ur den språkliga populationen och att den innehåller språkfel av olika slag. Att någonting inte existerar i språket kan man aldrig få bekräftelse på, inte ens om man baserar sin undersökning på de mest omfattande och mångsidigt sammansatta korpusar och har de mest sofistikerade analysverktyg till sitt förfogande. (Svensén 2004: 73.)

6. OM ORDBÖCKER

I det här kapitlet ger jag en presentation av olika ordbokstyper och ordböckers huvudkomponenter och berättar också noggrannare om min primära ordbokskälla, Norstedts Svensk ordbok.

6.1. Olika ordbokstyper

Det finns en stor mängd olika typer av ordböcker och flera sätt att klassificera ordbokstyper utifrån olika utgångspunkter. Svénson kallar de här utgångspunkterna för olika typer av *språklig aktivitet*. Han delar in aktiviteterna i fyra huvudtyper: läsning, skrivning, lyssnande och tal. Vidare kan dessa typer grupperas två och två så att läsning och lyssnande och skrivning och tal hör ihop. De två förstnämnda, alltså läsning och skrivning kallas för *passiva* aktiviteter eller *reception*. Skrivning och tal däremot kallas för *aktiva* eller *produktion*. (Svensén 2004: 15.)

Vid reception gäller det att med utgångspunkt i en given form komma fram till ett visst innehåll, medan produktion innebär att man utifrån ett givet innehåll skall komma fram till en viss form (Svensén 2004: 15-16).

En ordbok kan vara en- eller flerspråkig. Man kan klassificera ordböcker efter deras förhållande till tiden eller till den språkliga normen. Det finns också illustrerade ordböcker. En annan viktig indelningsgrund för en klassifikation av ordböcker är deras grundläggande förhållande till det *språkliga tecknet*, nämligen vilken komponent av tecknet – uttryck eller innehåll – de utgår ifrån.

Ordböcker kan delas in i *semasiologiska* och *onomasiologiska ordböcker*. I de semasiologiska ordböckerna är makrostrukturen, alltså ordningen och relationerna mellan de lemmarna som ingår i lemmalistan, baserad på lexikaliska egenskaper på uttryckssidan. De alfabetiska allmänordböckerna utgör den viktigaste gruppen bland de här ordböckerna. (Svensén 2004:27.)

I de onomasiologiska ordböckerna är makrostrukturen baserad på lexikaliska enheters egenskaper på innehållssidan. Ett typiskt exempel på en onomasiologisk ordbok är en synonymordbok. (Svensén 2004: 27—28.)

6.2. Ordbokens huvudkomponenter

Svensén skriver om ordböckers huvudkomponenter. En ordbok består av flera komponenter av vilka åtminstone en alltid är obligatorisk, nämligen *lemmalistan*. En lemmalista är den ordnade mängden av ordboksartiklar. (Svensén 2004: 97.)

I ordboken finns även andra komponenter med. Ordboken kan inledas av ett *förord* och en *innehållsförteckning*. Svensén säger att en viktig komponent är *användarvägledningen*, som ofta följs av en *förkortningslista* med förteckning över lexikografiska symboler med förklaringar. Vissa ordböcker har också en *ordboksgrammatik*. Efter lemmalistan kan det förekomma ett eller flera *register* till lemmalistan, *källförteckningar* och dessutom *appendix*. (Svensén 2004: 97.)

6.3. Om Norstedts Svensk ordbok

Min primära ordbokskälla i denna avhandling är Norstedts Svensk ordbok och dess tredje reviderade upplaga från 1999. NSO har utarbetats av Språkdata vid Göteborgs universitet. Syftet i ordboken har varit att skapa en omfattande informationsmängd med rikhaltiga uppgifter om den levande svenskans ordförråd, fraseologi och ordbildningsmöjligheter. (NSO 1999: VII.)

Exempel på hur man kan använda olika ord i språket har mestadels hämtats ur Språkbanken. Utöver detta har man också använt andra tryckta ordböcker och olika slags ordlistor. (NSO 1999: VIII.)

Det första utkastet och förlagskontakterna daterar sig till 1970. Den projektbeskrivning som bildar utgångspunkten för arbetet med NSO är från år 1976 och huvudfasen av projektet började 1978. (NSO 1999: VIII.)

Varje ord i ordboken beskrivs i *en artikel*. Denna artikel ger upplysningar om stavning, uttal, ordklass, böjning, kärnbetydelse, synonymer, användning i ordbildningssystemet, användning i satssammanhang, utvidgade, specialiserade och överförda betydelser, idiom, stilvärde, bruklighet, fackområde och långivande språk. (NSO 1999: VIII.)

Före NSO har svenska språket i jämförelse med andra språk saknat en definitionsordbok (NSO 1999: VIII). Man har haft Svenska Akademiens ordbok (SAOB) från 1898-, men den innehåller bara ord som börjar på bokstaven A-T, åtminstone än så länge. Och man kan förstå att SAOB inte är fullständigt aktuell, om man tänker på ord som finns i början av alfabetet.

7. ATT BILDA NYA ORD – ETT PAR ORD OM ORDBILDNINGEN

Eftersom världen runt oss hela tiden förändrar sig måste också språket förändra sig. Om man söker till exempel ord som *Internet*, *datamaskin*, *mobiltelefon* eller *bredband* i ordböcker från femtiotalet, söker man förgäves. Orden fanns inte då. Men nu kan man hitta dem i ordböckerna. Man har bildat nya ord för att beskriva nya fenomen som numera finns i vår moderna värld.

Men hur kommer nya ord till språket? Det är sällan man måste hitta på beteckningar för att beskriva nya saker. Oftast kommer nya fenomen, saker och ting från främmande länder och därmed följer också deras namn. (Söderbergh 1968: 1.) Exempel på sådana ord är *television*, *Internet*, *stress*, *telefon* osv.

Ord kan också bildas med språkets egna resurser. Ord kan bildas som *avledning*ar och *sammansättningar*. (Söderbergh 1968: 1.)

Eftersom jag i denna avhandling koncentrerar mig endast på verb berättar jag i det följande hur man bildar nya verb.

När det gäller sammansättningar kan man bilda antingen *lösa* eller *fasta sammansättningar*. Man talar om en *lös sammansättning* när förled och efterled kan skiljas åt. Man kan också använda benämningen *särskild förbindelse*. Om det inte går att skilja förleden från huvudleden, det vill säga verbet, talar man om *fasta sammansättningar*. (Söderbergh 1968: 19.)

När man bildar nya verb jobbar man oftast med adverb eller prepositioner. Exempel på verb som bildas med adverb eller preposition är *avskrivna*, *framställa*, *påräkna*, *sammanföra*, *uppfinna* osv. (Söderbergh 1968: 19.)

Enligt Söderbergh finns det verb av tre typer. Verb som har fast sammansättning, lös sammansättning eller som kan användas på båda sätten. Verb som har fast sammansättning hör mestadels till skriftspråket och det formella språket. Exempel på sådana verb är *avlida*, *innebära*, *undersöka*, *uppfinna*. (Söderbergh 1968: 1.) Det går alltså inte att skriva förleden och huvudleden skilt för sig. Till exempel **söka under*, **lida av* (betydelsen förändras till en annan, jämför *avlida* och *lida av*) eller **bära inne* har inte samma betydelse längre eller ingen betydelse alls.

Andra verb förekommer alltid löst sammansatta. Verb som hör till den här kategorin används oftast i det vardagliga språket eller i det ledigare skriftspråket. Verb som man hittar i den här kategorin är bland annat *hålla med*, *passa på*, *komma på*, *vara med*, *ligga i* osv. (Söderbergh 1968: 19.) Det går inte att skriva de här verben tillsammans. Exempel **påpassa*, **medvara*, **påkomma*. Ett undantag gör participformen, till exempel *påkommen*.

I den tredje klassen finns slutligen verb som kan ha både lös och fast sammansättning. Söderbergh delar också den här klassen i två underklasser.

I den första gruppen har den fasta och lösa sammansättningen samma betydelse men olika stilvärde. Den fasta sammansättningen används mestadels i skriftspråket, och den kan betraktas som formell och lite stel. (Söderbergh 1968: 20.) Exempel på de här verben är: *bortföra* – *föra bort*, *mottaga* – *ta emot*, *omtala* – *tala om*, *utställa* – *ställa ut* osv.

Den andra gruppen består av verb som förändrar betydelsen beroende på om det är fråga om lös eller fast sammansättning. I den lösa sammansättningen har verbet *en konkret betydelse* medan den fasta sammansättningen har en mer *abstrakt* eller *överförd* betydelse som i regel inte kan uppbäras av den lösa sammansättningen. (Söderbergh 1968: 20.)

Även här är de lösa sammansättningarna vanliga i talspråk och fasta sammansättningar hör mer till det skrivna språket. Exempel:

<u>Talspråk</u>	<u>Skriftspråk</u>
<i>Han gick av tåget</i>	<i>Statsministern avgick</i>
<i>Hon kom ned för trappan</i>	<i>Hon nedkom med en son</i>
<i>Du kan ställa fram kopparna på bordet.</i>	<i>Framställa ett förslag</i>

(Söderbergh 1968: 20—21.)

År 1968 förespårde Söderbergh att man i framtiden kommer att använda de lösa sammansättningarna i större omfattning än de fasta. Det beror mycket på engelskans inflytande på svenska språket. Söderbergh ger ett exempel på det här med verbet *ta över* – *överta*.

Jag gjorde en liten undersökning om det här i korpusmaterialet. År 1965 hittar man verbet *överta* 23 gånger och *ta över* 9 gånger. År 1997 såg siffrorna lite annorlunda ut. Den fasta sammansättningen *överta* fanns med 90 gånger och den andra varianten *ta över* hela 409 gånger. (<http://spraakbanken.gu.se> 15.3.2005.)

Det finns många sätt att beskriva verbfraser. De kan kallas som ovan enligt Söderbergh för lösa och fasta sammansättningar. Men man kan också använda andra benämningar. Till exempel i Svenska Akademiens grammatik kallar man dem för partikelförbindelser. I boken *Att använda SAG* förklarar Kerstin Norén i sin artikel att skälet till att SAG har beslutat sig för att använda termen *partikelförbindelse* är att man vill framhäva konstruktionens syntaktiska sidor framför dess lexikala. Norén skriver också att termerna löst

och fast sammansatta verb hör mer till de traditionella grammatikböckerna. (Norén 2000: 383.)

8. VERBFRASER I ALLMÄNHET

I detta kapitel berättar jag om verbfraser eftersom jag i denna avhandling koncentrerar mig just på verb och verbfraser och hur de är presenterade i ordbok och uppträder i korpus.

Med verbfras menar man en fras som har ett verb som huvudord. Den kan utgöras av ett huvudord ensamt, men den kan också innehålla olika bestämningar som till exempel objekt, egentliga subjekt, predikativ och adverbial (SAG 1999: del 3, 253).

Med verbfrasen anges olika aktioner (händelser, processer och tillstånd), inklusive de aktanter och omständigheter som spelar med i aktionen (SAG 1999: del 3, 254). En aktant betyder den satsdel som hör ihop med verbet. Aktanten kan vara antingen obligatorisk eller frivillig. När man talar om aktanter hittar man jämförelse i tyskans *valensteori* där man redan länge har forskat i ämnet. Henrik Nikula (1986) förklarar termen valens i sin bok *Dependensgrammatik* på följande sätt: ”Valens är en egenskap hos verbet (eller hos ord ur andra ordklasser) att ’öppna luckor’ som kan eller måste fyllas med fyllnadsled”, dvs fyllnadsleden är ”strukturellt nödvändiga element”. (Nikula 1986: 17.)

I SAG ges verbets syntaktiska valens följande förklaring: de bestämningar som omfattas av ett verbs eller en lexikaliserad verbförbindelses syntaktiska valens kallas bundna och kan – bortsett från partikeladverbialet – utgöras av följande satsdelstyper: bundna adverbial, nexusinfinitiv och postponerande subjekt.

I det följande finns en lista över exempel på olika valenstyper:

verb utan bunden bestämning: *fladdra, saknas*
 verb + objekt: *vidröra ngn, likna ngt*
 verb + indirekt objekt + indirekt objekt: *missunna ngn ngt, tilldela ngn ngt*
 verb + egentliga subjekt: *finnas ngt*
 verb + bundet adverbial: *tänka på ngt, sträva efter ngt*
 verb + bundet adverbial + bundet adverbial: *skriva om ngt till ngn*
 verb + objekt + bundet adverbial: *ta ngt från ngn, anklaga ngn för ngt*
 verb + obj + bundet adverbial + bundet adv.: *köpa ngt av ngn för ngt*
 verb + egentliga subjekt + bundet adv.: *komma ngn till ngt*
 verb + objekt + nexusinfinitiv: *se ngn göra ngt, påstå sig vara ngt*
 verb + objekt + bundet objektspredikativ: *göra ngn avundsjuk*
 verb i passiv + nexusinfinitiv: *ses göra ngt, påstås vara ngt*
 verb + bundet subjektspredikativ: *vara kapten, bli arg*
 verb + postponerat subjekt: *hända att det regnar*
 verb + objekt etc. + postponerat subjekt: *glädja ngn att det regnar*

(SAG 1999: del 3, 257—258.)

SAG delar verbets bestämningar i tre olika huvudgrupper: partikeladverbial, övriga bestämningar och fria bestämningar (SAG 1999: del 3, 254).

8.1. Verbpartiklar

I svenska språket finns det inte så många olika verb. Man beräknar att antalet olika verb i svenskan skulle vara ungefär 5 000 (Kjellin 1995: 78). Men genom verbpartiklar kan man bilda nya verbfraser som i andra språk kunde uttryckas med egna, självständiga verb. Tillsammans med partikeln bildar ett verb ibland ett idiom, och kombinationen bör i så fall specificeras som ett verb redan i lexikon (Andersson 1977: 130). Emma Sköldberg förklarar begreppet idiom som ett institutionaliserat, flerdelat uttryck, som ofta är metaforiskt, vars form är relativt frusen och vars betydelse inte går att räkna ut genom kunskap om de ingående ordens betydelse (Sköldberg 2002: 70).

I sin bok *Verbfrasens struktur i svenskan* skriver Erik Andersson om verbpartiklar och aspekt. Han skriver att verbpartiklarna har behandlats mycket ingående i traditionell aspektforskning. Det kan bero på att verbpartiklarna till exempel i tyskan ofta har till funktion att ändra aspekten (Andersson 1977: 130). Nikula påminner dock om att dependensgrammatik som hänger ihop med valensteorin och aspektforskning hittills inte har haft

något större inflytande inom den svenska språkvetenskapen (Nikula 1986: 109).

Kortfattat betyder verbpartikeln ett element som semantiskt, prosodiskt och placeringsmässigt utgör en enhet tillsammans med verbet. Själva verbet är svagt och partikeln starkt betonad. (SAG 1999: del 3, 417.)

Partikeladverbet är närmast knutet till verbet. Semantiskt fungerar ett verb och dess partikeladverbial ofta som ett ensamt verb. Av verbets bestämningar står partikeladverbialen närmast efter verbet. Partikeladverbialen kan normalt inte lämna denna plats ens för att fungera som fundament i en deklarativ huvudsats. (SAG 1999: del 3, 254.)

Exempel:

Hon sprang ut.

Grenen gick av. (SAG 1999: del 3, 254)

Enligt Teleman (1975) är partikeln ett tryckstarkt, oböjligt led med samma placering som riktningsadverben. Förbindelsen av (trycksvagt) verb och partikel går under namn av särskild (eller lös) förbindelse. (Teleman 1975: 47.)

Partiklar bär också en semantisk funktion med sig. Partikeln kan ändra aspekt och syntaktisk kategori (transitivera eller intransitivera). Dessa funktioner kan antas ha semantisk grund och orsaka syntaktiska skillnader. (Norén 1996: 5.)

Det finns alltså tre saker som skiljer verbpartikeln från ett bundet adverbial: uttalet, det faktum att verbpartikeln inte kan stå i satsens fundament och att verbpartikeln alltid placeras framför objektet.

8.1.1. Placering i satsen

Ett verb kan på en gång ha bara en enda partikel. Verbet och partikeln står

nästan alltid tillsammans och man placerar sällan någonting mellan dem. Partikeln kan skiljas från verbet när det gäller en fråga, en nekning eller när verbet är reflexivt. Ibland händer det att det finns många olika satsdelar mellan ett verb och dess partikel. (SAG 1999:del 3, 424.)

Partikeln kan skiljas från verbet om omedelbart efter verbet följer en adjektiv- eller adverbfras som kan fungera som grad- eller sättsadverbial (SAG 1999: del 3, 425).

Jag har hållit väldigt mycket av min morfar.

Du ser jättebra ut.

Viktigt är att partikeln aldrig kan stå i fundament i satsen (SAG 426: del 3, 426).

*Upp säger han sig.

Man kan alltså konstatera att verb och verbpartikeln oftast står bredvid varandra. Men om det inte är möjligt måste de vara så nära varandra som möjligt. Det som är viktigt är att de tillsammans bildar en verbfras.

Satser med verbpartiklar kan byggas upp på olika sätt.

verb+partikel

gå ut, gå av

verb+partikel+objekt

stå på sig

verb+partikel+bundet adverbial

slå av på takten

verb+partikel+objekt+bundet adverbial

skrapa av smöret från brödet

verb+partikel+indirekt objekt+direkt objekt

sätta på barnen varma tröjor

(SAG 1999: del 3, 422.)

8.1.2. Uttal

Uttal är ett viktig element när det är fråga om verbpartiklar. Det är nämligen just uttalet som avslöjar om det är fråga om en preposition eller en partikel. I en prepositionskonstruktion är prepositionen obetonad:

Tänker du på 'mig?

Om det är fråga om ett partikelverb är det verbet som är obetonat medan partikeln blir betonad (SAG 1999: del 3, 427.)

Tänk 'efter nu!

Vi måste gå 'in.

Betoningen signalerar alltså det faktum att vissa ord hör ihop. I satsen *Tänk efter nu* betonas ordet *efter*, det vill säga partikeln. Genom uttalet hör man att de två orden *tänka* och *efter* bör vara tillsammans eftersom de bildar en verbfras. En sådan *frasbetoning* kallas också för en *två-ords-betoning* (Kjellin 1999: 75). Huvudprincipen är att den viktigaste delen är betonad.

I skolundervisningen betonar man inte denna punkt tillräckligt enligt min åsikt. Skolelever kan inte göra skillnad mellan en vanlig preposition och en partikel. Rätta betoningen av verbpartiklarna är ett litet men ett ytterst viktigt moment i språket.

8.1.3. Indelning

I *Svensk ordbildningslära* (1981) skriver Olof Thorell att partikelverb kan delas i tre huvudgrupper. Det finns partikelverb som anger rumsrelationer,

tidsrelationer och aktionssätt. Nästan alla partiklar kan användas för att ange rumsrelation. Riktning uppåt anges med partikeln *upp* och riktning nedåt med *ned*. Närmande och kontakt anges med *in*, *på* och *till*. Avlägsnande anges vanligen med *av*, *bort*, *från*, *undan*, *ur* och *ut*. Rumsrelationer anges också med partiklarna *genom*, *under* och *över*. (Thorell 1981: 56.)

I satser som anger tidsrelation är de viktigaste partiklarna *för*, *före*, *förut* och *efter* (Thorell 1981: 56).

Den sista gruppen är partikelverb som anger aktionssätt. I den här gruppen kan partikelverben delas i två klasser, nämligen partikelverb som antingen anger igångsättandet av en handling eller avslutandet respektive det fullständiga genomförandet av en handling. (Thorell 1981: 56.)

I den första gruppen är partikeln *till* den viktigaste. Den anger att handlingen är av kort varaktighet och sker plötsligt, t.ex. *blixtra till*, *dystra till*. Andra partiklar i den här gruppen är *in*, *på*, *upp* och *ut*. Med andra ord är aktionssättet i denna grupp ett *ingressivt* aktionssätt, det vill säga partikelverb anger igångsättandet av en handling. (Thorell 1981:56.)

I gruppen där partikelverbet anger ett *avslutande*, eller med en grammatisk term ett *terminativt-resultativt aktionssätt*, är de viktigaste partiklarna *av*, *genom*, *till*, *upp*, *ur* och *ut* (Thorell 1981: 56-58).

Man kan se av exemplen ovan att olika partiklar kan användas i olika sammanhang med olika verb. Det finns alltså inte en partikel som bara passar ihop med ett enda verb, utan saken är nästan tvärtom. Man kan använda en partikel med många olika verb. Ett bra exempel på en sådan partikel är *till*. Den kan ange rumsrelation, ingressivt aktionssätt och resultativt aktionssätt.

I sin bok *Att bilda ord* (1984) har Thorell använt följande termer för att beskriva partiklarnas funktioner:

1. handlingens början
2. handlingens slut
3. närmande och kontakt
4. avlägsnande
5. stängande och öppnande

(Thorell 1984: 19.)

8.2. Betydelse hos prepositionsliknande partiklar

Den största delen av verbpartiklarna består av prepositioner som är mycket produktiva som partiklar. Partiklar som liknar prepositioner beter sig ofta på samma sätt som prepositioner, det vill säga att deras semantiska betydelse är densamma (SAG 1999: del 3, 429).

Exempel:

tvätta av händerna (jfr: *tvätta smutsen av/från händerna*)

lägga på brasan (jfr: *lägga ved på brasan*)

springa ifrån kamraterna (jfr: *springa längre bort från kamraterna*)

(SAG 1999: del 3, 429.)

En annan funktion hos partikeln är att den på ett sätt ersätter prepositionens rektion, det vill säga det nominala led som prepositionen anknyter till det överordnande leDET (Andersson 1994: 49). Med andra ord betyder det att redan i verbpartikelkonstruktionen ingår samma uppgifter som i en prepositionfras. Ett exempel på detta är *dra av plåstret*. Man behöver inte särskilt nämna att man tar plåstret från såret utan i verbfrasen *dra av plåstret* framgår all information. (SAG 1999: del 3, 429.)

9. ÖVRIGA BESTÄMNINGAR

När det gäller verbpartiklar är de närmast knutna till verbet. Enligt SAG:s kategorisering är så kallade övriga bestämningar närmast mest beroende av

verbet. Med övriga bestämningar menar man t.ex. objekt, egentliga subjekt, bundna adverbial och bundna predikativ. (SAG 1999: del 3, 253.)

9.1. Bundna bestämningar

De bundna bestämningarna kan lämna verbfrasen för att fungera som fundament i en deklarativ huvudsats men kan normalt inte placeras framför verbet i satsens mittfält. Till den här kategorin hör objekt, egentliga subjekt, bundna predikativ och bundna adverbial. (SAG 1999: del 3, 254.)

Hon lämnade mig nyckeln

Hon har inte läst den nya boken

De blev ganska glada

(SAG 1999: del 3, 254.)

Ett verb kan lexikaliseras med en bunden bestämning, liksom ett partikeladverbial. Med övriga bestämningar är det oftast fråga om *funktionsverbsförbindelser*. Bland de lexikaliserade verbförbindelserna finns även partikelförbindelser och reflexiva verbförbindelser. (SAG 1999: del 3, 256.)

ta om

skynda sig

gå till anfall

I SAG hittar man en fotnot om funktionsverbsförbindelser. Nästa citat är direkt lån från boken:

Språkvårdare rekommenderar återhållsam användning av funktionsverbsförbindelser. Detta innebär inte att konstruktionstypen kan avvaras. I många fall finns inga verb eller konstruktioner med predikativ som motsvarar funktionsverbsförbindelserna. [...] I vissa fall är funktionsverbsförbindelsen mera skriftspråklig än det motsvarande ensamma verbet. (SAG 1999: del 3, 264.)

Man kan dra den slutsatsen av det här att konstruktionen hör till skriftspråket och inte så mycket till det språk som man använder i vardagligt tal.

9.2. Fria bestämningar

Minst beroende av verbet är dess fria bestämningar som normalt står sist i verbfrasen (SAG 1999: del 3, 254). Enligt SAG omfattas de inte av verbets valens, och de kan placeras utanför verbfrasen, som till exempel i satsens mittfält, eller de kan vara i fundament i en deklarativ huvudsats. Bland verbets fria bestämningar står också postponerade led, till exempel satser eller infinitivfraser som bortsett från placeringen fungerar som subjekt eller objekt. (SAG 1999: del 3, 254.) Följande exempel på fria bestämningar är från SAG:

Hon arbetar i Norge på somrarna för ekonomins skull.

Hon arbetar ensam numera.

Det var trevligt för oss att du ville komma.

9.3. Reflexiva verbförbindelser

I många fall utgör verb eller partikelförbindelse + reflexivt objekt en semantiskt enhetlig förbindelse där objektet inte har någon tydlig referent (SAG 1999: del 3, 261). Med andra ord menas här reflexivverb:

Ansluta sig, bestämma sig, bosätta sig, gömma sig... osv.

Enligt SAG är det typiskt för reflexiva verbförbindelser att objektet inte eller ogärna konstrueras med *själv* eller samordnas med annat objekt.

Vissa verb förekommer bara i reflexiva verbförbindelser, t.ex. *bete sig*, *infinna sig*. Andra verb är antingen intransitiva eller ingår i reflexiva verbförbindelser, t.ex. *smyga sig*, *huka sig*. (SAG 1999: del 3, 261.)

10. VERB I KORPUSEN

När man granskar de 1 000 vanligaste orden i korpusen *Press 97*, ser man lätt vilka som hör till de vanligaste verben. I följande tabell finns verbens ”tio i topp”.

Tabell 1. Lista över de 10 mest frekventa *verben* i svenskan

1. ÄR 174 437 (på plats 8)	6. SKA 21 893 (på plats 44)
2. HAR 106 563 (14)	7. SKULLE 20 827 (45)
3. VAR 54 137 (21)	8. KOMMER 20 471 (46)
4. KAN 41 895 (27)	9. FÅR 20 325 (48)
5. SÄGER 27 651 (31)	10. FINNS 20 259 (50)

(<http://spraakbanken.gu.se> 22.4.2004)

Det är ingen överraskning att bland de 10 vanligaste verben finns orden *är*, *har*, *var*, *kan*, *säger* och *kommer*. När man granskar listan måste man ändå lägga märke till ett par saker. När man får ett frekvenstal för ordet *var* måste man komma ihåg att i siffran ingår betydelser som ordet *var* har. Det kan också förekomma i statistiken som frågeord, pronomen eller som adjektiv. Det är alltså inte bara verb som ingår i summan. De tio vanligaste orden i svenskan enligt *Press 97* visas i tabellen nedan.

Tabell 2. Lista över de 10 vanligaste *orden* i *Press 97*

1. 339 591 I	6. 196 000 EN
2. 326 461 OCH	7. 182 603 PÅ
3. 267 954 ATT	8. 174 437 ÄR
4. 209 251 DET	9. 141 415 AV
5. 201 327 SOM	10. 140 909 FÖR

(<http://spraakbanken.gu.se> 22.4.2004)

Av tabellen kan man se hur frekventa vissa prepositioner är i svenska språket. Bland ”tio i topp” hittar man fyra prepositioner. En intressant iakttagelse är att bland de 100 vanligaste orden i korpusen *Press 97* finns bara fyra substantiv: *Sverige* (plats 76), *kronor* (77), *procent* (81) och *dag* (96).

I det följande presenterar jag de verb som jag har valt att ta med i min avhandling. I avhandlingen undersöker jag verben *komma*, *ta*, *stå*, *slå* och *lägga*. Orsaken till mina val är att jag anser dessa verb vara produktiva.

10.1. Komma

I korpusen *Press 97* finns verbet *komma* med på listan över de tio vanligaste verben i svenskan.

I NSO får verbet *komma* följande förklaring:

- 1 (förflytta sig och inom kort) vara framme på angiven plats eller till talarens närhet; ibl. med tonvikt på målet, ibl. på själva förflyttningen
- 2 ha sitt ursprung (i)
- 3 med prepositionen *med* framföra som sitt yttrande med avs. på visst innehåll
- 4 påverka (ngn/ngt) till att undergå en viss förändring
- 5 med inf. av en händelse övergå till visst (framtida) skeende eller tillstånd <SYN råka>
- 6 med infinitiv kunna förutses (senare) ägna sig åt verksamheten eller råka i tillståndet
- 7 äga rum
- 8 hamna

Som man kan se presenteras verbet som ett ganska mångsidigt ord. I ordboken ges även många exempel på fall där verbet används överfört. I tabellen på följande sida ingår de exempel som finns i ordboken och de som man hittar i korpusen.

Totalt finns det 101 olika sätt att använda verbet *komma* på listan. I NSO hittar man 54 exempel och i korpusen 95 olika sätt att använda verbet. På grund av dessa siffror kunde man genast dra en slutsats att korpusen är en mer omfattande källa när man söker information om ordet *komma*. Jag granskar resultatet närmare och försöker på grund av de ordboksprinciper som Svensén presenterar i sin bok förklara varför vissa uttryck finns i korpusen och inte i ordboken och tvärtom.

Tabell 3. Verbfraser med *komma*

	ORD	KOR		ORD	KOR		ORD	KOR
komma att	x	x	komma i puberteten	x	x	Komma till ngns godo	-	x
komma an	x	x	komma i skuggan	-	x	Komma till instinkt	X	-
komma av	x	x	komma i svårigheter	-	x	Komma till klarhet	X	x
komma bland	-	x	komma i säng	x	-	Komma till korta	X	x
komma bort	x	x	komma i tid	x	x	Komma till kritan	X	x
komma efter	-	x	komma i tidningen	x	x	Komma till kännedom	-	x
komma emellan	-	x	komma i väg	-	x	Komma till makten	X	x
komma fram	x	x	komma ifatt	x	x	Komma till nytta	-	x
komma för	x	x	komma in	x	x	Komma till pass	-	x
komma för att	-	x	komma loss	x	x	Komma till rätta med	-	x
komma förbi	-	x	komma med	x	x	Komma till saken	X	-
komma hem	x	x	komma ned	-	x	Komma till skada	X	x
komma hemifrån	-	x	komma ner	-	x	Komma till skott	-	x
komma i andra hand	-	x	komma och + verb	-	x	Komma till stånd	-	x
komma i arbete	-	x	komma ombord	-	x	Komma till tals	X	x
komma i bakvatten	-	x	komma omkring	x	x	Komma till uttryck	-	x
komma i balans	-	x	komma på	x	x	Komma till åren	X	-
komma i bra position	-	x	komma på idén	-	x	Komma tillbaka	X	x
komma i bruk	-	x	komma på kant	-	x	Komma i tur	X	-
komma i fara	-	x	komma på köpet	-	x	Komma undan	-	x
komma i fokus	-	x	komma på ngns lott	x	-	Komma underfund	X	x
komma i form	-	x	komma ngt på skam	x	x	Komma upp	-	x
komma i fråga	-	x	komma på tanken	-	x	Komma ur kurs	X	-
komma ifrån	x	x	komma på villovägar	-	x	Komma ut	X	x
komma i gång	x	x	komma runt	-	x	Komma vid	X	x
komma igen	x	x	komma sig	x	x	Komma vidare	-	x
komma ihop sig	x	x	komma sig för	x	x	Komma åt	X	x
komma ihåg	x	x	komma sig upp	x	-	Komma över	x	x
komma i kapp	x	x	komma till	x	x	Komma överens	x	x
komma i kläm	-	x	komma till användning	x	x	Komma på besök	-	x
Komma i konflikt	-	x	komma till avslut	-	x	Komma på benen	-	x
Komma i kontakt	x	x	komma till beslut	-	x	Komma på fall	-	x
Komma i land	-	x	komma till förhandlingen	-	x	Komma på fötter	-	X
Komma i läge	-	x	komma till del	x	x			

10.1.1. *Komma* — fraser som ingår både i korpusen och i ordboken

Av 101 verbfraser finns 44 stycken både i korpusmaterialet och i ordboken. I många fall är det nästan självklart att man hittar uttrycket i båda källorna. Ett exempel är konstruktionen *komma +att +infinitiv* som används för att uttrycka futurum i svenskan.

Ett annat vanligt fenomen som finns både i ordboken och i korpusmaterialet är partikelverb. Som jag redan har nämnt i kapitel 7 är den här konstruktionen ett mycket vanligt sätt att bilda nya verb i svenskan. Alla möjliga partikelverb finns ändå inte med i ordboken under lemmat *komma*, utan det saknas åtminstone fyra ganska viktiga partiklar, nämligen *undan*, *upp*, *ned* och *ner*.

Att presentera verbfraser i ordböcker kan vara lite problematiskt och har varit föremål för en livlig diskussion, och praxis skiljer sig ganska mycket från språk till språk och från ordbok till ordbok (Svensén 2004: 125). Svensén betonar att ett grundkriterium för att en flerordsenhet, till exempel en verbfras, skall kunna anföras som lemma i regel är att den har undergått någon form av lexikalisering.

De andra exemplen är uttryck som finns i vardagligt språk. Det är ju viktigt att man i ordboken får veta om uttryck som *komma igång*, *komma i kontakt*, *komma i tid*, *komma till klarhet*, *komma till makten*, *komma till skada*, *komma tillbaka*, *komma överens* osv.

Ordboken innehåller även uttryck som *komma till korta* (misslyckas), *komma till kritan* (när det blir allvar). I korpusmaterialet hittar man dessa uttryck bara 10 (komma till korta) respektive 22 (komma till kritan) gånger. Att uttryck som de här är med i ordboken även om de inte förekommer ofta i korpusen kan vara lite förvånande eftersom lexikografer väljer ut traditionellt de mest frekventa orden. När det gäller ord som inte är frekventa i korpusen men ändå är med i korpusen anlägger Svensén vad jag anser vara en intressant synpunkt. Han konstaterar att de mest frekventa orden är de viktigaste. Men undersökningar av ordboksanvändning visar att vanliga ord sällan slås upp. Han fortsätter med att de nyttigaste orden inte är de mest frekventa utan de sällsynta. (Svensén 2004: 81.)

10.1.2. *Komma* — fraser som ingår i korpusen men inte i ordboken

I mitt material finns 54 verbfraser eller uttryck som man inte hittar i ordboken men som finns i korpusen. Vad är då gemensamt för dessa uttryck som inte finns med i ordboken?

Jag börjar med verbpartiklarna. Som jag redan tidigare har konstaterat saknas det några partikelverb i ordboken. Man hittar inte verb som *komma ned*, *komma ner*, *komma upp* eller *komma undan*. Man förstår det här när man räknar deras frekvens. Frasen *komma ned* förekommer 15 gånger, *komma ner* 61 gånger, *komma undan* 142 gånger och *komma upp* 276 gånger. Att det saknas verb som *komma upp* förvånar mig lite för det kommer upp i materialet 276 gånger.

I korpusen hittar man många gånger fler exempel på konstruktionen *komma i någonstans* än man gör i ordboken. Man förstår detta eftersom det i ordboken naturligtvis inte kan finnas plats för alla exempel. Det här bevisar att man i korpusmaterialet får en omfattande bild av olika kontexter där ett ord kan förekomma. Samma fenomen märker man med konstruktionen *komma på*. I ordboken saknas till exempel frasen *komma på besök*.

10.1.3. Komma — fraser som ingår i ordboken men inte i korpusen

I materialet finns det bara nio fall där ordet *komma* finns i ordboken men inte i korpusmaterialet. Fraserna är: *komma i säng*, *komma på fall*, *komma på ngns lott*, *komma sig upp*, *komma till insikt*, *komma till saken*, *komma till åren*, *komma i tur* och *komma ur kurs*.

Verbfrasen *komma sig upp* betyder 'vinna framgång särsk. socialt' (NSO 1999). Ordboken berättar inte om det är fråga om ett gammaldags uttryck men det finns ändå inte i korpusmaterialet. Om man bara tittar på statistiken i korpusen undrar man varför ett sådant uttryck har tagits med i ordboken. Detsamma gäller uttrycket *komma på någons lott*.

I princip kan man säga att NSO ger en ganska omfattande förklaring till ordet *komma*. Men utan tvivel är korpusmaterialet här en bättre källa eftersom det ger nästan dubbelt så många olika exempel som ordboken.

10.2. Lägga

NSO (1999) definierar verbet *lägga* på följande sätt:

- 1 placera med den största ytan (mot) ngt underlag med avs. på person eller föremål
- 2 placera i läge eller på plats som anges av sammanhanget; likgiltigt om vågrätt eller lodrätt, äv. överfört, ofta för att uttrycka att ngt förknippas med ngt annat
- 3 försätta (ngt) i viss situation som anges av sammanhanget
- 4 iordningställa (helhet) ofta genom att foga samman delar

Därtill förekommer partikelverben *lägga an*, *lägga av*, *lägga bort*, *lägga emellan*, *lägga fram*, *lägga för*, *lägga ihop*, *lägga in*, *lägga ner/ned*, *lägga om*, *lägga på*, *lägga samman*, *lägga till*, *lägga undan*, *lägga upp* och *lägga ut*, och de reflexiva verbformerna *lägga sig*, *lägga sig i* och *lägga sig till* samt *lägga sig ut*.

Totalt upptar listan 77 olika verbfraser med verbet *lägga*. I ordboken hittar man 47 exempel och i korpusen får man 73 exempel. I det här fallet är korpusen absolut en mångsidigare och mer omfattande källa.

Tabellen på följande sida är en lista över olika kombinationer med *lägga*, exemplen är från NSO och korpusen.

Tabell 4. Verbfraser med *lägga*

Verbfras	ordbok	korpus	Verbfras	ordbok	Korpus
Lägga affärer	-	x	lägga krokben	-	X
Lägga alla kort på bordet	x	x	lägga lågt	-	X
Lägga alla sina ägg i	-	x	lägga ens röst	-	X
Lägga an	x	x	lägga manken till	X	X
Lägga anbud på	-	x	lägga märke till	-	X
Lägga ansvaret på/för	x	x	lägga ned	X	X
Lägga armarna i kors	x	x	lägga ner	X	X
Lägga till detta att	x	x	lägga om	X	X
Lägga av	x	x	lägga pengar på	X	X
Lägga bakom sig	-	x	lägga på is	-	X
Lägga band på	x	x	lägga på	X	X
Lägga barnen	x	x	lägga på minnet	X	X
Lägga beslag på	-	x	lägga samman	X	X
Lägga beslutfattandet	-	x	lägga schema	-	X
Lägga bi	x	-	lägga sig	X	X
Lägga blommor	x	x	lägga sig i	X	X
Lägga bort	x	x	lägga sig ned	X	X
Lägga brevet på	x	x	lägga sig ner	X	X
Lägga bud på	-	x	lägga sig på	X	x
Lägga budgeten	-	x	lägga sig vinn om	X	x
Lägga ett förslag	-	x	lägga skatt	-	x
Lägga ett golv	x	x	lägga skulden på	X	x
Lägga ett puzzel	x	x	lägga till	X	x
Lägga ett veto	-	x	lägga till rätta	-	x
Lägga fast	-	x	lägga tyngd	-	x
Lägga fingrarna emellan	-	x	lägga undan	X	x
Lägga fram	x	x	lägga under kronan	X	-
Lägga grunden för/till	x	x	lägga under sig	X	x
Lägga hinder i vägen	-	x	lägga upp	X	x
Lägga hoten	-	x	lägga upp håret	X	-
Lägga huvudet på sned	-	x	lägga ut	X	x
Lägga i	x	x	lägga vantarna på	X	x
Lägga ifrån sig	x	x	lägga vikt på/vid	X	x
Lägga ihop	x	x	lägga åkern för fåfot	X	-
Lägga in	x	x	lägga åt sidan	-	x
Lägga in i ordet	x	x	lägga ägg	-	x
Lägga kraft på	-	x	lägga över	-	x

Antalet satser med *lägga* i olika tempusformer är i korpusmaterialet 3 182 stycken. Frekvensen är inte så hög som vid verbet *komma*. *Komma* förekommer över 36 000 gånger i materialet och har lite över hundra olika former. *Lägga* däremot förekommer bara lite över 3 000 gånger, men då det uppträder närmare 80 olika varianter kan man nästan säga att det är ett mer produktivt verb än *komma*.

Det förekommer bara fyra gånger att någon fras finns med i ordboken men inte i korpusmaterialet. I det följande granskar jag fraserna närmare.

10.2.1. *Lägga* — fraser som ingår både i korpusen och i ordboken

När man studerar verb som finns både i ordboken och i korpusen närmare lägger man igen märke till det att de flesta verben är partikelverb. Samma sak var det med *komma* där jag också hittade alla partikelverb i ordboken.

Författarna har i ordboken också tagit med några allmänt använda uttryck. Sådana är *lägga ansvar*, *lägga barnen*, *lägga brevet på lådan*, *lägga korten på bordet*, *lägga på minnet* eller *lägga skulden på ngn*. Detta är uttryck som man behöver i det dagliga livet.

Ett lite ovanligare val för ordboken är enligt min åsikt *lägga manken till*, *lägga sig vinn om*, *lägga vantarna på*. Deras frekvens i korpusmaterialet är ytterst låg. Frasen *lägga manken till* förekommer bara två gånger, *lägga sig vinn om* tre gånger och frasen *lägga vantarna på* endast nio gånger. I sådana fall uppstår en fråga hos mig: varför är det så? Enligt Svensén är det när det gäller ordböcker fråga om att prioritera receptionsfunktionen, alltså det passiva användandet av ordboken. (Svensén 2004: 245). I det här fallet är det inte ens fråga om att ordet skulle vara gammaldags och inte har tagits bort, men jag har kollat fraserna också i korpusen *Press 65* från år 1965 och de fanns inte heller där.

10.2.2. *Lägga* — fraser som ingår i korpusen men inte i ordboken

I korpusen hittar man 73 exempel med *lägga*. Det är 26 stycken fler än i ordboken. Vad är det då som finns i korpusen men saknas i ordboken?

I korpusmaterialet hittar man naturligtvis många sådana fraser som man varje dag ser i till exempel morgontidningen. Men även om de förekommer ofta i tidningarna hittar man kanske inte motsvarande fraser i ordboken. Med sådana

fraser menar jag *lägga ett veto*, *lägga affärer*, *lägga ett förslag*, *lägga ett bud på* eller *lägga budgeten*. Många aktuella fraser fattas i ordboken.

Man kan konstatera att verbet *lägga* inte används så ofta i den grundbetydelse som man hittar i ordboken, utan det har förvandlats till ett slags hjälpverb som används när nya verb bildas. Det är inte fel att konstatera att verbet *lägga* är mycket produktivt.

När man tittar på statistiken och tabellen får man inte tänka sig att alla ord som förekommer i korpusen är mycket frekventa. I tabellen har jag tagit med alla fraser även om de förekommer bara en enda gång. Så är fallet till exempel med *lägga ägg* som förekommer bara en enda gång i materialet. Även om frasen hör till vanligt språkbruk verkar det vara så att tidningarna inte har skrivit särskilt mycket om äggproduktion eller hönor år 1997, eftersom även synonymen *värpa* också förekommer bara fyra gånger i korpusen. Här har man ett bra exempel på det att man också måste vara skeptisk mot korpusar. Resultatet skulle säkert vara annorlunda om man hade en korpus byggd på tidningstexter om jordbruk och djur.

10.2.3. Lägga — fraser som ingår i ordboken men inte i korpusen

Tendensen verkar vara att man alltid hittar ett ord i korpusen men inte utan vidare i ordboken. Fraser med verbet *lägga* utgör inget undantag. Här finns det bara 4 fall där frasen inte finns i korpusen men man kan hitta den i NSO.

Den första frasen är *lägga bi*. Frasen betyder enligt NSO 'lägga (segelfartyg) med bromsande verkan'. Frasen är alltså en speciell term som är knuten till segling. Det är därför att man inte hittar frasen i korpusmaterialet. Uttrycket hör till fackspråk och inte till det allmänna språket som används i tidningstexter.

Om fackspråket i allmänhet konstaterar Svensén att vissa fackterminologier är starkare företrädda inom allmänspråket än andra. Sådana områden är till exempel politik, historia, naturvetenskap, teknik och ekonomi. Oftast kommer

man i kontakt med dessa i utbildningssammanhang och man blir informerad om dessa ämnen genom massmedia. Som konsument av varor och tjänster kommer man i kontakt med livsmedels-, beklädnads- och byggnadsteknik, fordons- och transportteknik, hemelektronik, handel, juridik och medicin. Inom fritidssektorn sysslar man med idrott och motion, konst, litteratur, musik och teater. Till sist nämner Svensén fackområden som plötsligt och ofta kortvarigt röner stor uppmärksamhet i massmedia. (Svensén 2004: 89.)

Lägga under kronan förekommer i ordboken i en exempelsats 'området lades under kronan'. Uttrycket är gammaldags och jag tror att orsaken till att man inte hittar det i korpusen ligger där.

Uttrycket *lägga upp håret* förekommer inte heller i korpusmaterialet.

Den fjärde frasen utanför korpusen lyder *lägga åkern för fäfat*. Termen hör till jordbruk och betyder att åkern lämnas obrukad. Intressant är att när man slår upp ordet *fäfat* i NSO står där att ordet används i frasen *ligga för fäfat*. Där ger man inget exempel på användningen av *lägga för fäfat*. Här igen har man ett exempel på passiv användning. Man kan söka efter ordet *fäfat* och med hjälp av det komma fram till verbfrasen.

Som jag redan tidigare har konstaterat är *lägga* ett mycket produktivt verb. Enligt min åsikt får man inte tillräckligt med information om dess produktivitet i ordboken. När man går igenom korpusar hittar man *lägga* ytterst sällan i dess ursprungliga form, det vill säga 'placera med den största ytan mot något underlag'. När man jobbar med *lägga*, ser man att det innebär att det är möjligt att placera någonting men oftast är det något abstrakt, alltså inte konkret.

10.3. Ta

Som tredje verb presenterar jag verbet *ta*. Enligt min åsikt passar det bra i min avhandling på grund av dess produktivitet och frekvens. Verbet *ta* används i många ställningar och sammanhang. Till och med NSO ger 16 olika

förklaringar till detta verb. I det följande refererar jag förklaringarna i ordboken.

Enligt NSO har *ta* följande betydelse:

- 1 skaffa sig kontroll över genom att gripa med händerna, ofta används med partikeln, spec. även tillskansa sig
- 2 (besluta att) använda sig av ngt föremål, hjälpmedel; ofta med stark bibetydelse av att välja;
(ofta med partikel) acceptera att erhålla ngt (konkret el. abstrakt) värde, som inte är ofördelaktigt men ändå kan inge betänkligheter
- 3 vanl. med prep. **på, i** komma i direkt kontakt med ngt
- 4 (ha förmåga att) klara särskild med avs. på hinder, viss höjd
- 5 ha tillräckligt utrymme för
- 6 ha en omfattning som kräver visst utrymme eller viss tid
- 7 utföra ngn (synlig) handling
- 8 uppträda (på visst sätt) i förhållande till ngn person
- 9 i vissa uttryck bedöma
- 10 göra (avsedd) verkan
- 11 i vissa uttryck åstadkomma ngt resultat
- 12 påverkas med resultat bestående i
- 13 i några uttryck: bestämma genom uppmätning
- 14 vika av i ngn angiven riktning
- 15 med konjunktionen **och** gripa sig an (med)

Man kan redan av förklaringarna se att *ta* verkligen är ett produktivt verb.

I korpusmaterialet finns ordet *ta* i alla dess tempusformer (*ta, tar, tog, tagit*) 24 166 gånger. Det vill säga att frekvensen för verbet är relativt hög.

I tabellen finns alla varianter till verbet *ta* som jag har hittat i ordboken och i korpusmaterialet. Totalt hittar man 126 olika sätt att använda verbet. I NSO hittar man 86 fall av 126 och de mesta finns med i korpusen. Det finns endast ett par fall där man inte hittar någon variant i ordboken. Och även om man hittar varianten i ordboken kan det hända att frasen förekommer i korpusmaterialet bara en enda gång.

Tabell 5. Verbfraser med *ta*

VERBFRAS	ORD	KOR		ORD	KOR		ORD	KOR
ta arbete	x	x	ta igen sig	x	x	ta risk	x	x
ta adjö	-	x	ta i hand	x	x	ta sats	x	x
ta ansvar	x	x	ta illa	-	x	ta semester	x	x
ta av	x	x	ta in	x	x	ta sig an	x	x
ta avsked	-	x	ta initiativ till	-	x	ta sig fram	x	x
ta avstånd	x	x	ta intryck	-	x	ta sig för	x	x
ta beslut	x	x	ta itu med	x	x	ta sig förbi	x	x
ta betalt	x	x	ta klivet	-	x	ta sig före	x	x
ta bort	x	x	ta knäcken på	x	x	ta sig i	-	x
ta + fordon	x	x	ta kommandot	-	x	ta sig igenom	-	x
ta chansen	x	x	ta konsekvenserna	x	x	ta sig in	-	x
ta del av	x	x	ta kontakt	-	x	ta sig samman	x	x
ta det lugnt	x	x	ta kontroll	-	x	ta sig till	x	x
ta död på	x	x	ta kål	x	x	ta sig upp	-	x
ta efter	x	x	ta körkort	-	x	ta skada av	x	x
ta emot	x	x	ta lagen i egna händer	-	x	ta skydd	-	x
ta en paus	x	x	ta ledigt	x	x	ta slut	x	x
ta ett exempel på	-	x	ta ledningen	-	x	ta smällen	-	x
ta ett språng	x	x	ta livet av sig	x	x	ta strid	-	x
ta ett steg	x	x	ta loven	-	x	ta stryk	x	x
ta fart	x	x	ta löfte av	x	x	ta studenten	x	x
ta farväl	x	x	ta med	x	x	ta ställning till	x	x
ta fasta på	x	x	ta medalj	-	x	ta tid	-	x
ta fel	-	x	ta miste på	-	x	ta till	x	x
ta form	x	x	ta mod till sig	x	x	ta till + riktning	x	x
ta foto	x	x	ta mått	x	x	ta tillbaka	x	x
ta fram	x	x	ta ngn för ngt	x	x	ta till orda	x	x
ta frågan	x	x	ta ngn med lämpor	x	-	ta tillvara	-	x
ta för givet	-	x	ta ned	x	x	ta trapporna	x	x
ta för sig	x	x	ta ner	x	x	ta undan	-	x
ta första steget	x	x	ta och + verb	-	x	ta upp	x	x
ta genomsnittet	-	x	ta om	x	x	ta ut	x	x
ta gestalt	x	x	ta ord	-	x	ta ut sig	x	x
ta hand om	x	x	ta parti	x	x	ta vara på	x	x
ta hjälp av	-	x	ta patent	-	x	ta vid	x	x
ta hänsyn till	x	x	ta plats	x	x	ta vägen	x	x
ta i	x	x	ta promenad	-	x	ta värvning	-	x
ta i anspråk	-	x	ta på	x	x	ta åt	x	x
ta i beaktande	-	x	ta på allvar	x	x	ta åt sig	x	x
ta i besittning	-	x	ta på sig	x	x	ta över	x	x
ta ifrån sig	x	x	ta reda på	x	x			
ta igen	x	x	ta regeringsansvar	-	x			

Först granskar jag de fraser som man hittar i båda källorna.

10.3.1. *Ta* — fraser som ingår både i korpusen och i ordboken

Som jag redan har konstaterat har korpusen och ordboken tillsammans 86 gemensamma fraser. De fraser som finns i båda källorna kan betraktas som vanliga och ofta använda. Både i ordboken och i korpusen finns exempel på användningen av *ta* i samband med fordon (*ta buss, ta bil, ta flyget*), riktning (*ta till höger, ta till vänster*) eller i konstruktionen *ta + abstrakthet* (*ta ställning till*). Och även här hör verbpartiklarna till de mest frekventa orden. Partikelkonstruktioner finns representerade i båda källorna.

I ordboken har man tagit med uttryck som förekommer i korpusen ett par gånger. Sådana fraser är till exempel *ta löfte av* (1 gång i korpusen), *ta mått* (2), *ta ett språng* (3), *ta knäcken på* (3), *ta mod till sig* (5), *ta gestalt* (9) och *ta kål på* (14). Även här kan man konstatera att de har tagits med med tanke på passiv användningen av ordbok.

När man ögnar genom listan lägger man märke till att verbet *ta* används ofta i olika kollokationer. Med hjälp av verbet *ta* bildar man nya verb och verbfraser. Den första betydelsen som man ger i ordboken, det vill säga 'gripa någonting med händerna', och som också är det första man tänker på när man hör ordet *ta*, berättar inte mycket om verbet. Dess betydelse är omfattande.

Verbets imperfektform *tog* förekommer 4 844 gånger i korpusen. Jag undersökte hur många gånger *ta* har betydelsen 'gripa med händerna konkret'. Orsaken till att jag valde just imperfektformen är att den förekommer "bara" 4 844 gånger.

Resultaten förvånar mig. Det fanns enligt mina räkningar 98 satser där *ta* har betydelsen 'att konkret gripa med händerna'. Om man har 4 844 satser utgör dessa 98 exempel två procent av det hela. Den första huvudbetydelsen som verbet *ta* har hittar man alltså bara i två procent av alla satser.

Med konkreta satser menar jag här satser som till exempel:

De tog alla vapen och satte eld på huset.

Den lille vänsterspringaren tog bollen i närheten av mittlinjen.

(Press97)

Oftast när man går igenom korpusmaterialet hittar man abstrakta meningar som till exempel *ta ställning*, *ta makt*, *ta ansvar* och så vidare.

10.3.2. Ta — fraser som ingår i korpusen men inte i ordboken

Eftersom ordboken ger en relativt omfattande beskrivning av verbet med många exempel återstår det inte många fraser som inte är med i ordboken. I korpusen hittar man *ta en promenad*, *ta körkort*, *ta kontakt*, *ta kontroll* och *ta initiativ*. Svensén (2004) ger detta fenomen en enkel förklaring. Här är det fråga om en *kollokation*. En kollokation är en ordförbindelse som är specifik för ett enskilt språk men som inte kan förklaras med hjälp av några semantiska selektionsregler. Det handlar alltså om det ordval som har utvecklats i språkbruket och blivit det normala sättet att uttrycka ett visst innehåll. (Svensén 2004: 207.)

En kollokation består av två komponenter som Svensén kallar för *huvudord* och *biord* (Svensén 2004: 210). I exemplen ovan är verbet *ta* ett biord, och ord som *körkort*, *kontakt* och *kontroll* kan betraktas som huvudord. Orsaken till att det är substantiv som är huvudord är att språkbrukaren när denne vill veta vilket verb som förekommer med ordet *körkort* eller *initiativ* sannolikt söker frasen under substantivet och inte verbet. Man utgår alltså från huvudordet och söker biordet. Relationen mellan dem kännetecknas av det man kallar för kollokationens *direktionalitet*. Huvudordet i en kollokation också kallas *bas* och biordet *kollokator*. (Svensén 2004: 211.)

De andra uttryck som saknas i ordboken är sådana som jag kallar för aktuella fraser, som hör till politik och används mest i tidningar och nyheter. Ett exempel är *ta regeringsansvar*. I ordboken ges exempel på frasen *ta ansvar*,

men inte på *ta regeringsansvar*. Det är klart att man inte hittar en sådan fras i en ordbok utan i tidningar. Den första förklaringen är att ordet *regeringsansvar* hör till mediespråk och används ofta i tidningar, och det är därför man hittar ordet i korpusmaterialet. Den andra orsaken är att eftersom man lätt kan bilda sammansättningar i svenskan är det inte nödvändigt att ta med hela ordet i ordboken utan det räcker med ordet *ansvar*.

10.3.3. *Ta* — fraser som ingår i ordboken men inte i korpusen

NSO ger bara en enda fras som inte finns i korpusen, nämligen frasen *ta någon med lämpor*. Ordet *lämpa* har följande betydelse 'nästan endast plur. (milt men bestämt) försök till påverkan av person' (NSO 1999). Ordet *lämpor* förekommer i *Press 97* bara en enda gång och då i en helt annorlunda mening.

10.4. Slå

När man granskar verbet *slå* i korpusen kan man lägga märke till att också *slå*, liksom *lägga*, väldigt ofta används med en partikel eller ett adverb. Man kan konstatera att själva verbet *slå* inte används så mycket i sin grundbetydelse 'ge slag' utan med hjälp av olika partiklar har också detta blivit ett slags hjälpverb.

NSO (1999) definierar verbet *slå* på följande sätt:

- 1 ge ngn slag; spec. döda
- 2 meja
- 3 ljuda med kort kraftig ton vanl. upprepad
- 4 besegra i strid
- 5 bringa (ngn företeelse) till existens <SYN göra>
- 6 linda
- 7 hålla
- 8 stagvända vid kryssning; om seglare el. segelbåt
- 9 drilla
- 10 bläddra efter ngn spec. uppgift
- 11 bli uppskattad och eftersökt av många människor

När man tänker på ordet *slå* tänker man vanligtvis först och främst på dess första betydelse, nämligen 'ge slag'.

Förutom dessa definitioner kommer naturligtvis olika partikelformer som i sig ökar antalet olika verbfraser.

Till verbet *slå* hittar man totalt 55 olika verbfraser som mer eller mindre har betydelser som skiljer sig från den ursprungliga betydelsen 'ge slag'. Av de 55 fraserna hittar man 44 i ordboken och 48 i korpusen. Siffrorna skiljer sig inte så mycket från varandra, vilket betyder att ordboken här lyckas väldigt bra i att ta fram alla möjliga betydelser. Igen måste poängteras det faktum att även om man hittar en fras i korpusen betyder det inte att frasen är frekvent. Väldigt ofta händer det att frasen förekommer bara en enda gång i materialet som innehåller verbet *slå* 4 453 gånger.

I korpusmaterialet finns ordet *slå* 4 453 gånger. Frekvensen är därmed av ungefär samma storlek som hos *lägga*. I tabellen på följande sida presenterar jag de verbfraser som kan konstrueras med hjälp av *slå*.

Tabell 6. Verbfraser med *slå*

Verbfras	ordbok	korpus	verbfras	ordbok	korpus
slå an	X	X	slå på trumman för	x	x
slå av	X	X	slå rot	-	x
slå bort	X	X	slå runt	x	x
slå en bro	X	X	slå samman	-	x
slå en signal	X	X	slå sig fram	x	x
slå en volt	-	X	slå sig för bröstet	x	x
slå fast	X	X	slå sig för pannan	x	x
slå fel	X	X	slå sig i backen på	x	-
slå för ngn	X	X	slå sig in	x	x
slå hål på	-	X	slå sig lös	x	x
slå huvudet på spiken	X	-	slå sig ner/ned	x	x
slå ifrån sig	X	X	slå slag för	x	-
slå igen	X	X	slå säd	x	-
slå igenom	X	X	slå tegel	x	-
slå ihjäl	X	X	slå till	x	x
slå ihop	X	X	slå tillbaka	x	x
slå in	X	X	slå två flugor i en smäll	-	x
slå klackarna på taket	X	X	slå undan benen på	-	x
slå knut på sig	-	X	slå upp	x	x
slå larm	X	X	slå ur underläge	-	x
slå lock för ögonen	X	-	slå ut	x	x
slå läger	X	X	slå vad om	x	x
slå mynt	-	X	slå vakt om	x	x
slå ned	X	X	slå vin	x	-
slå ner	X	X	slå rekord	-	x
slå näven i bordet	X	X	slå över	x	x
slå om	X	X			
slå på stort	X	X			

I följande kapitel undersöker jag fraserna närmare och drar några slutsatser.

10.4.1. *Slå* — fraser som ingår både i korpusen och i ordboken

Som jag redan i början av kapitlet har konstaterat kan nästan alla fraser hittas både i korpusen och i ordboken.

Situationen när det gäller partikelverb är densamma hos verbet *slå* som den var redan hos verben *komma* och *lägga*. Alla *verb + partikel*-konstruktioner som jag har hittat finns med i båda källorna. Det faktum att partikelverben är mycket frekventa gäller också här. Med olika partiklar kan man föra in något slags abstrakthet i satsen. Verbet *slå* kan därför betraktas som ett produktivt verb när det kommer an på abstrakthet.

Hans vackra leende slog an på henne.

Han slog till när priset sänktes med ett par tusen.

(NSO 1999)

Typiskt för *slå* verkar i mina ögon vara dess reflexivitet. Till exempel kan man säga *slå dig ner* som kan betyda 'sitta ner'. I korpusen kan man se många exempel på hur man kan bilda reflexivverb av *slå*.

10.4.2. Slå — fraser som ingår i korpusen men inte i ordboken

I korpusen hittar man alltså 48 olika fraser. I ordboken saknas uttryck som *slå två flugor i en smäll*, *slå rekord* och *slå mynt* under lemmat *slå*. Men man hittar till exempel uttrycket *slå två flugor i en smäll* under lemmat *fluga*. Vill man hitta uttrycket *slå två flugor i en smäll* tvingas man att söka det under lemmat *fluga*.

10.4.3. Slå — fraser som ingår i ordboken men inte i korpusen

I ordboken hittar man 44 exempel på olika verbfraser. Antalet exempel i ordboken är lite lägre än antalet exempel i korpusen, men skillnaden är inte dramatisk som fallet har varit hos de tidigare verben.

Ordboken ger exempel på några intressanta idiomer och kollokationer som ändå inte kan hittas i korpusmaterialet. Kanhända att sådana här uttryck vanligtvis hör mer till det talade, vardagliga språket än till skrivet tidningsspråk. I ordboken hittar man ett idiom som *slå huvudet på spiken* (träffa precis rätt), *slå sig i backen på* (kunna vara alldeles säker på ngt) eller *slå lock för öronen* (man hör sämre). Sådan information om *slå* hittar man i detta fall inte i korpusen.

Ordboken ger exempel på en fras där *slå* har betydelsen 'meja', *slå säd*. Men troligtvis är man inte i pressen intresserad av att skriva om jordbruk för i *Press 97* hittar man ingen träff för sökordet *slå säd*. Av intresse kontrollerade

jag om man under tidigare år har skrivit mer jordbruk och säd, men fallet var likadant i korpusen *Press 76*. Ingen träff där heller!

I korpusen saknades ännu uttrycket *slå vin*. I den här frasen har *slå* betydelsen 'hälla'. Antagligen hör ett sådant uttryck till talspråk.

När allt kommer omkring kan jag konstatera att verbet *slå* används i mycket varierande och riklig omfattning. Ganska ofta har det någon annan än sin ursprungliga betydelse. Men mycket ofta finns betydelsen 'slå' med på något sätt, oftast på ett mycket abstrakt sätt. Med verbpartiklar skapar man en nyans som medför snabbhet och meningen att någonting händer oväntat.

Mellan ordboken och korpusmaterialet fanns knappast någon skillnad. Med verbet *slå* kunde man nästan enligt min åsikt få bättre information om dess användning i ordboken än i korpusen. Ordboken gav många nyttiga uttryck som inte kunde hittas i korpusen. I ordboken gavs alla betydelser mycket tydligt och det fanns också gott om exempel.

10.5. Stå

I NSO ger man 14 olika betydelser för verbet *stå*. Och därtill kommer partikelvarianter. På grund av detta antar jag att *stå* är produktivt när det gäller verbfraser. I korpusmaterialet har jag räknat verbet 10 988 gånger i alla dess tempusformer.

NSO förklarar *stå* på följande sätt:

- 1 ha upprätt kroppsställning med foten eller fötterna mot underlaget utan att förflytta sig ibl. äv. betr. annan kroppsdel än fot. Även om avlångt föremål befinna sig med den minsta ytan vilande mot underlaget. Och även mer eller mindre bildligt i fråga om abstrakt position *vara*
Också: lokalisera tryckande fågel och genom att vara orörlig på visst sätt ange var den ligger
- 2 befinna sig i visst tillstånd
- 3 befinna sig i en position med strävan uppåt eller utåt
- 4 befinna sig i överksamhet
- 5 vara yrkesmässigt verksam med...

- 6 vara skrivet
- 7 med preposition *för* beteckna
- 8 med preposition *för* ansvara för visst handlande
- 9 uthärda
- 10 uppträda som i visst socialt sammanhang
- 11 med preposition *i* ha (viss) språklig form
- 12 i vissa uttryck äga rum
- 13 kontrastera
- 14 i frasen: det skall stå dig dyrt

Som man redan kan se av förklaringarna i ordboken har *stå* rätt många olika betydelser. Många av dem betecknar liggande eller stående, det vill säga används för att uttrycka att någon eller något befinner sig någonstans.

Verbet *stå* förekommer i korpusmaterialet tillsammans 10 721 gånger i olika tempusformer. Den mest frekventa tempusformen är presens där *stå* förekommer 6 144 gånger. Däremot hittar man verbet i preteritum ”bara” 476 gånger. Infinitivformer finns 1 962 stycken.

Tabell 7. Verbfraser med *stå*

	korpus	ordbok		korpus	ordbok
<i>stå</i>	x	x	<i>stå</i> och V	x	-
<i>stå</i> anklagad	x	-	<i>stå</i> pall för	x	-
<i>stå</i> ansvarig för	x	-	<i>stå</i> på	x	x
<i>stå</i> att	x	-	<i>stå</i> på sig	x	x
<i>stå</i> bakom	x	x	<i>stå</i> på egna ben	x	x
<i>stå</i> bi	x	x	<i>stå</i> på näsan	x	x
<i>stå</i> bredvid	x	-	<i>stå</i> sig	x	x
<i>stå</i> efter	x	-	<i>stå</i> sitt kast	x	x
<i>stå</i> emot	x	-	<i>stå</i> som ngt	x	-
<i>stå</i> fast	x	-	<i>stå</i> till förfogande	x	x
<i>stå</i> fri	x	-	<i>stå</i> till förmån	x	-
<i>stå</i> färdig	x	x	<i>stå</i> till reds	x	-
<i>stå</i> för	x	x	<i>stå</i> till svars	x	x
<i>stå</i> för dörren	x	x	<i>stå</i> till tjänst	x	-
<i>stå</i> ngn nära	x	-	<i>stå</i> tillbaka	x	-
<i>stå</i> i	-	x	<i>stå</i> tom	x	-
<i>stå</i> i strid	x	-	<i>stå</i> undan	x	-
<i>stå</i> i fokus	x	x	<i>stå</i> upp	x	x
<i>stå</i> i kö	x	x	<i>stå</i> upp från de döda	x	x
<i>stå</i> inför	x	x	<i>stå</i> ut med	x	x
<i>stå</i> klar	x	-	<i>stå</i> utanför	x	-
<i>stå</i> kvar	x	-	<i>stå</i> öppet	x	-
<i>stå</i> med	x	-	<i>stå</i> över	x	x

I följande kapitel kommer jag att granska verbet lite närmare.

10.5.1. *Stå* — fraser som ingår både i korpusen och i ordboken

Fokus i ordboken ligger på verbets grundbetydelse dvs. 'stå, ligga, befinna sig någonstans'. I korpusmaterialet och i ordboken hittar man naturligtvis också de mest frekventa partikelformerna, det vill säga verbfraser som bildas med hjälp av en partikel.

Ordboken presenterar också sådana fraser och uttryck som man hittar i korpusmaterialet, men bara en enda gång. Sådana fraser är till exempel *stå på näsan*, *stå upp från de döda* eller *stå sitt kast*. Man har här igen för det passiva bruket av ordboken bestämt sig för att ta dem med i ordboken även om de på grund av frekvensen i korpusen kunde betraktas som sällsynta.

10.5.2. *Stå* — fraser som ingår i korpusen men inte i ordboken

När det gäller verbet *stå* kan man säga att man inte hittar många olika varianter eller betydelser till verbet i ordboken. I det här fallet visar sig korpusmaterialet vara en mycket mer omfattande källa. I ordboken saknas till exempel konstruktioner som *stå efter*, *stå emot*, *stå fast* eller *stå bredvid*. Jag antar att de därför saknas att det med partiklarna *efter* och *bredvid* inte bildas en ny fras utan partiklarna har här en funktion som prepositioner. Någonting står *efter* eller *bredvid* någon. Det är alltså fråga om en helt vanlig prepositions konstruktion som förekommer i en skriven tidningstext ganska ofta. Uttrycket är alltså inte tillräckligt lexikaliserat för att kunna tas med i ordboken.

Det som förvånar mig här är att konstruktionen *stå klar* inte finns i ordboken. Där förändras ju frasens betydelse till något nytt. Något som *står klart* har betydelsen att 'någonting är färdigt' eller att 'allt är klart och tydligt'. Betydelsen har ändrat ganska mycket från det konkreta ståendet. Och om man granskar frekvenslistan över verbet *stå* noggrannare, kan man lägga märke till att det inte ens är en särskilt sällsynt konstruktion.

10.5.3. *Stå* — fraser som ingår i ordboken men inte i korpusen

Det finns bara en verbfras som förekommer i ordboken men inte i korpusmaterialet. Frasen är *stå i* som har betydelsen 'arbeta hårt och utan paus'. I korpusmaterialet hittar man konstruktioner som har *stå* och *i* men där fungerar partikeln *i* som preposition. Och därmed har frasen betydelsen att någon eller något befinner sig någonstans.

11 RESULTAT

Jag har sammanställt statistik över hur stor del av alla satser i korpusmaterialet som egentligen står för ordets grundbetydelse. Med grundbetydelse menar jag den betydelse som vi har lärt oss i skolan, och som också står först i ordboken och som man enligt informationen där kunde hålla för den mest använda betydelsen.

Eftersom korpusmaterialet innehåller tusentals satser för varje verb som jag har valt för min avhandling, ter det sig ganska omöjligt att gå igenom alla satser. Ett exempel på hur omfattande källa en korpus är visar till exempel att verbet *komma* ingår i 36 000 satser. Jag har löst problemet så att jag bara undersöker en form hos varje verb. Jag koncentrerar mig endast på infinitivformer som jag ändå tror räcker för ett pålitligt resultat. Till exempel finns *komma* i sin infinitivform i över 4 000 satser vilket enligt min åsikt räcker bra.

11.1. Komma

Om man tänker på verbet *komma* är den första meningen man har i sinnet att någon förflyttar sig från en plats till en annan. Det är också den betydelse som man har först i NSO. Om jag tänker på undervisningen som sker i skolan för finskspråkiga som lär sig svenska som främmande språk, får de i klassen veta att *komma* motsvarar finskans *tulla*. Det är inte ofta eleverna stressas med verbets andra betydelser eller funktioner.

För att göra mina resultat lite tydligare förklarar jag hur jag har valt mina "rätta" fraser. Jag har tagit med alla satser där *komma* står på sätt och vis ensamt. Det vill säga att inga partiklar hör till verbet, eller det bär inte någon annan betydelse än 'förflytta sig'. Jag har inte gjort någon skillnad mellan konkreta och abstrakta satser, i meningen kunde ha stått att *pojken kommer* eller *kriget kommer*. Huvudsaken är att frasen har någonting med förflyttning att göra.

Verbet *komma* förekommer i korpusmaterialet 4 959 gånger i infinitivform. Totalt kan man hitta ordet i alla dess olika tempusformer 36 112 gånger. Infinitivsatserna utgör 14 procent av alla satser. När jag räknar enligt mina metoder som jag redan tidigare har förklarat får jag totalt 876 fraser där *komma* har en betydelse som hänvisar till förflyttning. Det utgör 18 procent av alla fall.

Andelen är inte stor. Jag skulle ha förväntat mig en lite större siffra. Jag vill ändå betona att siffran beror väldigt mycket på hur man räknar. Kanhända har jag dragit gränserna för strängt. Men jag ser inte något samband mellan konstruktionen där verbet förekommer i form av *hamna* även om det också kan betraktas som ett slags kommande. Jag anser att om någon hamnar på något ställe eller i någon situation händer det oplanerat. Enligt min åsikt finns det en nyansskillnad i detta.

I materialet utgör några konstruktioner som bildas med *komma* en relativt stor grupp. Till exempel konstruktionen *komma + att + infinitiv* som används i svenskan för att uttrycka futurum förekommer i materialet 480 gånger. Detta utgör 10 procent av alla satser.

Komma har ibland i materialet betydelsen 'hamna någonstans'. Konstruktioner som *komma i kontakt*, *~ i konflikt*, *~ i svårigheter* osv. förekommer 58 gånger vilket är ungefär en procent.

Största delen av satserna utgör dock igen partikelverb. Av alla satser är 1 832 exempel på fraser som innehåller verb och partikel. I procent är siffran 37. Många av dessa partikelfraser är lexikaliserade och de har inte längre kvar verbets ursprungliga betydelse med hänvisning till förflyttande.

Antalet reflexivfraser är 24, av vilka alla utgörs av formen *komma sig*. I ordboken angivna varianter som *komma sig för* och *komma sig upp* förekommer inte en enda gång.

Tabell 8. Frekvenstabell över verbet *komma*

Fras	Korpus	Fras	Korpus	Fras	Korpus
komma att	480	komma till användning	13	komma till klarhet	2
komma till	476	komma på tanken	12	komma till korta	2
komma in	326	komma i andra hand	10	komma i arbete	1
komma med	309	komma underfund	10	komma i bakvatten	1
komma tillbaka	178	komma bland	9	komma i bruk	1
komma åt	158	komma för att	9	komma i fara	1
komma på	147	komma i kapp	8	komma i fokus	1
komma ut	145	komma ned	8	komma i skuggan	1
komma fram	144	komma på fötter	8	komma ngt på skam	1
komma ihåg	143	komma av	7	komma ombord	1
komma överens	130	komma till uttryck	7	komma omkring	1
komma över	111	komma i kläm	6	komma på benen	1
komma och + verb	86	komma i tid	6	komma på köpet	1
komma till rätta med	84	komma på besök	6	komma på villovägar	1
komma ifrån	76	komma på idén	6	komma till beslut	1
komma upp	76	komma till skada	6	komma till förhandlingen	1
komma hem	75	komma emellan	5	komma an	0
komma undan	58	komma i konflikt	5	komma ihop sig	0
komma till tals	48	komma i balans	4	komma i puberteten	0
komma i kontakt	43	komma till makten	4	komma i säng	0
komma i gång	42	komma till nytta	4	komma i tidningen	0
komma bort	36	komma till pass	4	komma i tur	0
komma i fråga	35	komma vid	4	komma på fall	0
komma igen	35	komma i bra position	3	komma på ngns lott	0
komma vidare	27	komma i form	3	komma sig för	0
komma sig	24	komma till avslut	3	komma sig upp	0
komma ner	22	komma till skott	3	komma till del	0
komma till stånd	21	komma hemifrån	2	komma till kritan	0
komma loss	19	komma i land	2	komma till kännedom	0
komma runt	17	komma i läge	2	komma till ngns godo	0
komma för	16	komma i svårigheter	2	komma till saken	0
komma förbi	16	komma i väg	2	komma till åren	0
komma efter	15	komma på kant	2	komma ur kurs	0
komma ifatt	15	komma till insikt	2		

11.2. Ta

Först och främst är verbet *ta* ett relativt produktivt verb. När man tittar på listan över alla olika möjliga verbfraser kan man konstatera detta faktum. Totalt förekommer verbet *ta* i materialet 10 351 gånger i infinitivform. Genom en noggrannare granskning kan man ändå se att det finns 18 fraser som förekommer över 100 gånger, och därtill 24 fraser som förekommer över 30 gånger. Resten av fraserna förekommer färre än 30 gånger, och de fraserna bildar en så kallad svans till verbet.

Med termen *svans* menar jag att verbet har många olika fraser som förekommer bara en eller två gånger i korpusmaterialet. Det finns inte så många olika fraser som förekommer oftare. Som det nu är med *ta* förekommer de i toppen liggande fraserna över hundra gånger, men de är bara 18 stycken olika. De fraser som har en frekvens mellan 100 och 30 är 24 stycken. Och efter de här fraserna kommer resten.

Den mest frekventa frasen är *ta emot* och den förekommer totalt 442 gånger. Genast efter den kommer *ta hand om* med 439 fall. *Ta* utgör inget undantag heller när det gäller verbpartiklar. Man hittar bland de tio vanligaste fraserna 7 stycken partikelverb. Oftast bildas verbfraser med partiklar som *emot*, *över*, *upp*, *ut*, *fram*, *med* och *till*.

När det gäller reflexivformer hittar man den första reflexivverbformen på plats 17 där frasen *ta sig till* påträffas med 118 exempel.

I andra ändan, det vill säga där det inte finns något exempel på någon fras i korpusmaterialet, hittar man till exempel *ta foto* vilket överraskar mig lite eftersom man kunde förvänta sig att hitta ett sådant uttryck i korpusmaterialet. Förvånande för mig är det också att hitta frasen *ta en promenad* i samma kategori, liksom också *ta risk*. Här får påståendet som presenterades i boken *How to use corpora* av Lynne Bowker och Jennifer Pearson stöd i det att en

korpus är mer pålitlig än ens språkkänsla. Man kunde tänka sig att kunna lita på sin egen språkkänsla när det gäller frekventa fraser och ord men undersökningen visar ett annat resultat.

Tabell 9. Frekvenstabell över verbet *ta*

Fras	Korpus	Fras	Korpus	Fras	Korpus
ta emot	442	ta för sig	30	ta smällen	6
ta hand om	439	ta fasta på	29	ta avsked	5
ta över	409	ta sig igenom	29	ta fel	5
ta upp	353	ta och + verb	27	ta illa	5
ta ut	268	ta + fordon	26	ta loven	5
ta fram	254	ta efter	26	ta ned	5
ta med	254	ta form	26	ta en paus	4
ta till	251	ta konsekvenserna	26	ta patent	4
ta ställning till	224	ta miste på	26	ta till orda	4
ta del av	221	ta chansen	25	ta värvning	4
ta reda på	194	ta åt	23	ta arbete	3
ta bort	186	ta sig förbi	22	ta adjö	3
ta ansvar	152	ta död på	20	ta gestalt	3
ta på	148	ta strid	20	ta i besittning	3
ta hänsyn till	139	ta beslut	19	ta igen sig	3
ta in	133	ta hjälp av	19	ta sig samman	3
ta sig till	118	ta ledigt	19	ta skada av	3
ta itu	110	ta åt sig	19	ta studenten	3
ta sig in	95	ta ett steg	17	ta ut sig	3
ta på sig	86	ta körkort	16	ta första steget	2
ta vara på	86	ta på allvar	16	ta i beaktande	2
ta i	78	ta sig i	16	ta ord	2
ta slut	68	ta vid	16	ta trapporna	2
ta sig fram	62	ta farväl	15	ta undan	2
ta tid	60	ta klivet	15	ta ett språng	1
ta kontakt	58	ta om	12	ta frågan	1
ta av	54	ta livet av sig	11	ta genomsnittet	1
ta tillbaka	54	ta ett exempel på	10	ta i anspråk	1
ta fart	49	ta medalj	10	ta mått	1
Ta sig an	48	ta kontroll	8	ta sats	1
Ta det lugnt	42	ta kål	8	ta foto	0

11.3. Slå

Verbet *slå* förekommer i sin infinitivform totalt 1 280 gånger i korpusmaterialet. I materialet hittar jag 54 olika verbfraser. Bland de vanligaste fraserna hittar man nu igen verbfraser med partiklar. Men *slå* utgör ett undantag när man jämför det med andra verb som finns med i denna avhandling. Den mest frekventa frasen är inte en partikelfras utan frasen *slå vakt om något*. Frasen slår rejält alla andra varianter när det gäller frekvensen. Den fras som kommer på andra plats (*slå ut*) förekommer 64 gånger.

Jag har försökt hitta en förklaring till varför frasen *slå vakt om något* är den mest frekventa, men jag har inte lyckats med det. Jag gjorde dock en liten jämförelse med de tidigare korpuserna. År 1976 uppträdde *slå vakt om* 8 gånger av totalt 158 exempel som sökordet *slå* ger i sin infinitivform. Den näst frekventaste frasen *slå ut* förekom 9 gånger av 158. I korpusen *Press 95* däremot finns vaktslagning 45 gånger av 820 exempel. Siffran för *slå ut* är 38. År 1996 är siffrorna 45 av 694 mot 39 för *slå vakt om ngt*. Ordets synonym *bevaka* finns i korpusmaterialet 134 gånger i infinitivform.

Man kan ändå inte påstå att man inte kunde sätta samman *slå* med partiklar. De 15 följande varianterna är alla partikelformer. Fraserna bildas med partiklarna *ut, fast, till, in, igenom, ihop, tillbaka* och *igen*. Tanken att partiklarna är de mest allmänna sätten att bilda nya verb får stöd också hos detta verb.

Det uppstår igen en stor klyfta mellan verbfraser som bildas med partiklar och andra fraser, det vill säga fraser som bildas med substantiv. Nästan alla partikelverb förekommer mer än tjugo gånger. Undantag utgör dock fraser som till exempel *slå av, slå bort, slå an, slå över* och *slå om*. Alla de här fraserna förekommer inte mer än tjugo gånger. Andra fraser med substantivbildningar förekommer i regel inte mer än tjugo gånger. Verbet *slå* har också en lång svans, det vill säga att man med detta verb kan bilda många olika fraser men de fraserna förekommer bara ett par gånger i korpusmaterialet.

Fraser som inte förekommer en enda gång i korpusen finns det ganska gott om. Man hittar inte fraser som till exempel *slå vin*, *slå tegel*, *slå säd* eller *slå huvudet på spiken* i korpusen.

En intressant detalj är frasen *slå lock för öronen* som har betydelsen 'man hör sämre på grund av tryckskillnader på ömse sidor av trumhinnorna'. När man ändå hittar sådana uttryck eller fraser i ordboken men inte i korpusmaterialet kan man dra slutsatsen att ordboken i vissa fall är en mångsidigare källa än korpusmaterialet. Enligt min åsikt visar ordboken sina bästa sidor just i sådana fall. Det finns fraser som används sällan men i ordboken tas de ofta med.

Tabell 10. Frekvenstabell över verbet *slå*

Fras	Korpus	Fras	Korpus	Fras	Korpus
slå vakt om	82	slå mynt	10	slå runt	2
slå ut	64	slå sig fram	10	slå sig för bröstet	2
slå fast	60	slå av	8	slå rekord	2
slå till	56	slå hål på	8	slå sig lös	1
slå in	55	slå näven i bordet	7	slå en bro	0
slå igenom	46	slå vad om	7	slå en volt	0
slå ihop	39	slå bort	6	slå huvudet på spiken	0
slå tillbaka	39	slå om	6	slå klackarna på taket	0
slå igen	33	slå över	5	slå lock för ögonen	0
slå sig ner/ned	30	slå ifrån sig	4	slå läger	0
slå sig in	26	slå knut på sig	4	slå sig för pannan	0
slå upp	26	slå på stort	4	slå sig i backen på	0
slå ner	21	slå an	3	slå slag för	0
slå ned	20	slå för ngn	3	slå säd	0
slå samman	18	slå två flugor i en smäll	3	slå tegel	0
slå ihjäl	16	slå undan benen på	3	slå vin	0
slå rot	13	slå en signal	2		
slå ur underläge	13	slå fel	2		
Slå larm	11	slå på trumman för	2		

11.4. Lägga

Verbet *lägga* var det verb som väckte mitt intresse för verbfraserna. Redan då jag skrev min seminarieuppsats lade jag märke till att verbet *lägga* väldigt sällan förekom i sin lexikaliska betydelse, nämligen 'placera ngt mot ytan' (NSO). Däremot upptäckte jag att *lägga* förekom tillsammans med andra verb, partiklar och substantiv och därmed bildades nya verb.

I korpusmaterialet finns det här verbet 1 651 gånger i infinitivformen. Vid en närmare granskning ser man att av alla dessa 1 651 fraser förekommer *lägga* i 1 283 fraser med något annat ord, oftast med en partikel eller ett substantiv. När man gör en liten beräkning ser man att man hittar *lägga* i sin ursprungliga form endast i 22 procent.

Den mest frekventa frasen är *lägga sig* som förekommer 162 gånger. De följande elva fraserna har bildats med partiklarna *ner, fram, ned, i, in, ut, upp, till, av* och *om*. När man tittar på listan över de mest frekventa fraserna med verbet *lägga* kan man konstatera att det är en stor skillnad när det gäller frekvens mellan partiklar och andra ordklasser. Med detta menar jag att de fraser som ligger bland de tio mest frekventa förekommer alla åtminstone över 40 gånger i materialet medan den första fras som är bildad med ett substantiv, nämligen *lägga grunden till/för* förekommer "endast" 18 gånger. Det finns många olika fraser men de förekommer bara några gånger och är inte så frekventa som de fraser som är bildade med partiklar.

Efter de tolv första fraserna rasar frekvensen rejält. På tolfte plats finns frasen *lägga på* som förekommer 40 gånger. Näst frekventast därefter är *lägga grunden till* som man påträffar 18 gånger. Efter den konstruktionen följer en lång lista fraser som förekommer i materialet bara några få gånger.

Att verbet *lägga sig* ligger på första platsen på frekvenslistan var ganska förutsägbart. Verbet har utökats till reflexivformen. Däremot har frasen som följer en helt annorlunda betydelse i korpusen än den som ordboken ger.

Verbfraserna *lägga ner* eller *lägga ned*, som man hittar på fjärde plats har en mer abstrakt betydelse.

NSO ger följande förklaring till *lägga ner/ned*:

- 1) döda villebråd
- 2) sluta att använda
- 3) ägna energi åt ngt

I förklaringarna ovan kvarstår inte särskilt mycket av den ursprungliga betydelsen. De andra fraserna bland de tio första fraserna är också mer eller mindre abstrakta eller har en helt annan betydelse. På tionde plats är frasen *lägga av* som inte heller har mycket att göra med den ursprungliga betydelsen, utan betyder att 'man slutar att göra någonting'.

På basis av följande frekvenslista kan man väl säga att *lägga* används i många olika konnotationer. I många fall finns det ingenting kvar av den lexikaliska betydelse som ges i ordboken. Man kan ofta se verbets betydelse i dess mest abstrakta form. Men att hitta *lägga* i en betydelse där det används på ett konkret sätt är inte så vanligt.

Tabell 11. Frekvenstabell över verbet *lägga*

Fras	Korpus	Fras	Korpus	Fras	Korpus
lägga sig	162	lägga fingrarna emellan	6	lägga ett golv	1
lägga ner	157	lägga sig ned	6	lägga ett puzzel	1
lägga fram	128	lägga ett förslag	5	lägga ett veto	1
lägga ned	117	lägga ihop	5	lägga hoten	1
lägga sig i	75	lägga på minnet	5	lägga ifrån sig	1
lägga in	70	lägga under sig	5	lägga schema	1
lägga ut	67	lägga vantarna på	5	lägga sig vinn om	1
lägga upp	63	lägga ansvaret på/för	4	lägga skatt	1
lägga till	57	lägga krokben	4	lägga till rätta	1
lägga av	52	lägga samman	4	lägga tyngd	1
lägga om	49	lägga sig ner	4	lägga alla sina ägg i	0
lägga på	40	lägga affärer	3	lägga armarna i kors	0
lägga grunden för/till	18	lägga alla kort på bordet	3	lägga till detta att	0
lägga i	18	lägga kraft på	3	lägga barnen	0
lägga beslag på	17	lägga lågt	3	lägga bi	0
lägga märke till	17	lägga åt sidan	3	lägga in i ordet	0
lägga sig på	15	lägga bort	2	lägga ens röst	0
lägga undan	14	lägga hinder i vägen	2	lägga manken till	0
lägga fast	11	lägga huvudet på sned	2	lägga på is	0
lägga skulden på	10	lägga an	1	lägga under kronan	0
lägga band på	8	lägga anbud på	1	lägga upp håret	0
lägga över	8	lägga bakom sig	1	lägga vikt på/vid	0
lägga bud på	7	lägga beslutsfattandet	1	lägga åkern för fåfot	0
lägga pengar på	7	lägga brevet på	1	lägga ägg	0
lägga blommor	6	lägga budgeten	1		

11.5. Stå

Verbet *stå* förekommer i infinitivform totalt 1 962 gånger i korpusmaterialet. I princip kan man säga att det här verbet har den mest konkreta naturen av dem alla. Det vill säga att *stå* inte förlorar så mycket av den ursprungliga betydelse som är given till exempel i NSO. Nästan alla fraser har någonting med ståendet att göra. Den andra viktiga betydelsen finns med också i många fall, nämligen 'ligga eller befinna sig någonstans'.

De mest frekventa fraserna med verbet *stå* bildas också med en partikel. De fem mest frekventa fraserna *stå för*, *stå på*, *stå i*, *stå utanför* och *stå emot* förekommer i materialet över hundra gånger. Den mest frekventa frasen är *stå för* som är med 283 gånger. På femte plats finner man konstruktionen *sitta och + verb* som förekommer 83 gånger. Den här konstruktionen kom också

fram vid verb *komma* och *ta*. Konstruktionen kan man bara få syn på i korpusmaterialet men inte i ordboken. Och även förhållandet att det inte är fråga om någon särskild fras utan en grammatisk konstruktion spelar en viktig roll. Man kan bilda olika nyanser på det sättet med tillägg av nästan vilket verb som helst, som i följande exempel:

*Det här är inte rätt tid att **stå och** bara **titta** på, sade hon....*

*En högst vanlig man får **stå och se på** när en polis håller ut den öl...*

(Press97)

De höga siffrorna med fraserna *stå i* och *stå på* kan förklaras med att det snarast är fråga om en konstruktion verb + preposition än verb + partikel. Med verbet *stå* är det inte alls ovanligt att det följs av ett ord som anger en plats eller ett ställe där man står. Och då krävs det en preposition, gärna just *i* eller *på*. Jag hänvisar till mitt tidigare konstaterande att det inte i korpusmaterialet fanns ett enda exempel på frasen *stå i* med betydelsen 'arbeta hårt och utan paus' (NSO) utan alla satser i korpusmaterialet har konstruktionen verb + preposition.

Tabell 12. Frekvenstabell över verbet *stå*

stå	1962	stå i kö	12	stå på näsan	1
				stå upp från de	
stå för	283	stå bakom	11	döda	1
stå på	193	stå ute	11	stå efter	1
stå i	178	stå på sig	9	så ngn bi	1
stå utanför	118	stå i ramplyuset	9	stå sitt kast	1
stå emot	105	stå i vägen	9	stå anklagad	1
stå och + verb	83	stå i fokus	7	stå ansvarig	1
stå ut	58	stå vid sidan	7	stå i lagen	1
stå som	50	stå färdig	6	stå i relation till	1
stå kvar	42	stå framme	5	stå inför rätta	0
stå till	41	stå till tjänst	5	stå i brand	0
stå tillbaka	32	stå till förfogande	4	stå i blom	0
stå på egna ben	31	stå framför	4	stå med skammen	0
				stå skrivet i	
stå över	27	stå högt	4	stjärnorna	0
stå fast	27	stå pall	4	stå brud	0
stå inför	19	stå öppet för	4	stå mot	0
stå till svars	18	stå fri	3	det står ngn dyrt	0
stå klar	16	stå i skuggan av	3	stå sida vid sida	0
stå sig	14	stå nära	2		

12. DISKUSSION

I den här undersökningen har mitt syfte varit att granska hur man kan utnyttja korpusmaterial i en avhandling. Jag ville också göra en jämförelse mellan ordbok och korpus. När jag började skriva denna avhandling hade jag en misstanke att en ordbok inte kan vara en så omfattande källa för en språkstudierande som till exempel en korpus kan vara.

I diskussionsdelen lyfter jag fram tankar som har väckts hos mig under det här arbetet och som reflekterar mina resultat. Här försöker jag också ge svar på de frågor som jag har ställt i inledningen till mitt arbete. Jag börjar med att ta ställning till fördelar och nackdelar både i ordböckerna och korpusarna.

När man lär sig ett nytt, främmande språk behöver man ha goda hjälpmedel för sina studier för att man skall kunna komma vidare. Det finns olika slags ordböcker till hjälp: tvåspråkiga och enspråkiga ordböcker, synonymordböcker samt även illustrerade ordböcker. Alla ordböcker har sina goda och dåliga sidor. En tvåspråkig ordbok ger svaret när man vill veta motsvarigheten i ett annat språk till ord som man har i sitt modersmål. De är avsedda för dem som vill producera egen text. Ofta är problemet med tvåspråkiga ordböcker att de inte ger någon förklaring till i vilket sammanhang man kan använda ordet. Förklaringen saknar alltså kontext.

För lite mer avancerade användare och även för professionella användare finns det ordböcker som är enspråkiga. Där kan man slå upp det ord som man söker och får en förklaring på ordbokens språk. Också de som har ett visst språk som modersmål kan vända sig till den enspråkiga ordboken. Där kan man lätt kolla stavningen av ett ord eller helt enkelt se ordets betydelse. Fördelen med en enspråkig ordbok är att man där hittar förklaringar och ofta ett par exempel på hur man kan använda ordet i en sats. Nackdelen är däremot att förklaringen förblir oklar om man inte förstår språket tillräckligt bra.

Problemet som jag har beskrivit här ovan är ganska allmänt. De som är nybörjare i att lära sig ett nytt språk kan bara använda tvåspråkiga ordböcker.

De saknar nästan alltid kontext som i det här sammanhanget skulle vara ytterst viktigt. Den tvåspråkiga ordboken är utesluten eller inte användbar på grund av att en nybörjare inte behärskar det nya språket tillräckligt bra för att kunna använda en sådan ordbok.

När man studerar på högskolenivå använder man nästan enbart de enspråkiga ordböckerna. Man är redan på en nivå där man utan större problem förstår förklaringar och därmed får tillgång till kontext. Men inte heller den enspråkiga ordboken är någon bibel. Man måste alltid komma ihåg att i ordboken kan inte alla tänkbara användningar tas med på grund av brist på plats. Ett ord kan användas på tiotals och till och med hundratals olika sätt vilket jag redan har konstaterat i resultatdelen. Orsaken till det är att världen oavbrutet förändrar sig och att nya fenomen hela tiden uppstår. Det skulle vara omöjligt att hitta på nya ord för allting, och därför måste man bilda nya ord med hjälp av de gamla. Därmed uppstår ett nytt problem. Med tiden blir ordböckerna både gamla och gammalmodiga. Det är dyrt att förnya ordböckerna varje år och därför kan det hända att det i många ordböcker uppstår stora brister och luckor. Problemet är störst inom teknologin där det hela tiden görs nya uppfinningar och nya tekniska maskiner kommer ut på marknaden.

Ett bra exempel på det här är till exempel ordet *videoklipp*. För ett par veckor sedan behövde jag komma på ett ord som används för att beskriva en liten bit av en videofilm. Jag hade en föreställning om att det i svenskan finns ordet *videoklipp* som man kunde använda. Jag sökte i olika ordböcker men ordet kom inte fram någonstans. För mitt eget intresses skull började jag använda korpusmaterialet för att lösa detta problem, och i korpusen fick jag också svaret. I en elektronisk databas fanns det relativt nya ordet, som inte ännu hade tagits med i någon ordbok.

Man borde ha tillgång till en källa som är tillräckligt omfattande, innehåller massor av texter och alltid är aktuell. Ett sådant önskemål kan knappast någon enda ordbok uppfylla men jag tror att en korpus kan komma nära det.

I en korpus hittar man miljoner olika ord i olika sammanhang och som kronan på verket allt i en naturlig kontext. Jämfört med detta förefaller en ordbok gammal och opraktisk. När man pratar om en korpus tänker man automatiskt på en datorbaserad korpus som står till förfogande på nätet. För att komma åt korpusmaterialet behöver man alltså tillgång till Internet, men nuförtiden är det väl inget problem? Till ordbokens fördel måste man säga att den vid behov alltid finns med. En fickordbok följer alltid med. En bärbar dator är aningen mer sällsynt.

Jag har redan tidigare i teoridelen presenterat både korpusens och ordbokens goda och dåliga sidor. När jag bekantade mig med litteraturen om korpusar var jag först lite skeptisk. Nästan alla böcker gav en överflödande positiv bild av korpusar och man kunde inte säga något illa om dem. Men när jag nu själv har använt korpusmaterial i detta arbete har jag ändrat åsikt. Korpusar hör till nutiden. Jag håller med Bowkers påstående om att ordböcker kan vara ofullständiga. Det är ju helt omöjligt att en bok som det tar mycket lång tid att skriva skulle kunna följa sin tid så snabbt. Jag har ändrat min åsikt från att ha varit skeptisk mot korpusar till att vara kritisk mot ordböcker.

Jag kan ändå tänka mig en stor fördel som ordboken har. Den sparar ord. Om man försöker hitta ett lite mer gammaldags ord i korpusmaterial som baserar sig på tidningsmaterial från till exempel år 2000 är jag ganska säker på att man inte lyckas. Men i ordboken står även de gamla orden ofta kvar. Problemet är att man inte kan ta in nya ord tillräckligt snabbt.

I det här arbetet har jag tagit mina exempel på ord bara ur en ordklass, nämligen verbklassen. Jag valde medvetet just verb eftersom de kan betraktas som en produktiv ordklass. Ett verb kan användas i många olika sammanhang. Om jag hade valt att undersöka till exempel adjektiv, skulle resultatet kanske ha varit helt annorlunda. Vanligtvis har ett adjektiv en mer begränsad betydelse än vad till exempel ett verb kan ha. Det är ju klart att ett adjektiv kan ha ett flertal olika betydelser men inte i samma utsträckning som ett verb. Med det menar jag att ett ord som adjektiv till exempel har mer begränsad användning. Ett adjektiv beskriver någonting, det beskriver egenskaper. Det

måste vara exakt. Men ett verb användas på ett mer produktivt sätt när man kombinerar det med andra ord. Men ett adjektiv har alltid en viss beskrivande betydelse.

En annan fråga som jag ville ha svar på i min undersökning var hur betydelsen av orden skiljer sig från den som finns given i en ordbok och som man hittar i korpusmaterialet. Jag anser att själva betydelsen inte skiljer sig från den ursprungliga betydelsen, men i korpusmaterialet får man flera exempel och andra betydelser. Som jag redan tidigare har konstaterat beror det här mycket på att man inte kan ta alla betydelser in i ordboken. Det finns inte plats för alla.

Jag tar till exempel verbet *komma*. Jag har fått i mina räkningar som resultat att av alla infinitivfraser i korpusmaterialet har *komma* betydelsen 'förflytta sig' i bara 18 procent. Och det är just den betydelse som de små fickordböckerna endast ger. Om man går vidare i sina uträkningar kan man komma till en slutsats att *komma* i 82 procent av alla satser har någon annan betydelse än grundbetydelsen. Det är ett missförhållande, i synnerhet om man vet att många studerande och språkintresserade människor förlitar sig på ordböcker väldigt mycket.

Men för att inte ge en överpositiv bild av korpusar vill jag påpeka att ordböcker räcker till för den största delen av användarna. En elev i skolan som skriver en uppsats om sin hund kan väl nöja sig med en vanlig ordbok. Men den som är intresserad av språket och jobbar med det, till exempel en översättare, får kanske en mer pålitlig bild av språket i en korpus än i en ordbok.

Man måste också komma ihåg att en korpus alltid består av en textmängd som är utvald enligt vissa kriterier. När det gäller till exempel korpusen *Press97* måste man minnas att det är fråga om artiklar i morgontidningar. Detta begränsar utnyttjandet av korpusen. Man kan inte lita på den om man behöver information om talspråk eller dialekter osv. För det behöver man hitta en annan korpus eller använda ordboken.

12.1. Verbens produktivitet

En tredje fråga som jag ville ha svar på är hur produktiva de verb som jag valde egentligen är. Nu, på basis av mina resultat, kan jag konstatera att verben är mycket produktiva. Jag tar till exempel verbet *komma*. I min undersökning har jag hittat 101 olika sätt att använda verbet *komma*. Och det kan hända att alla de tänkbara varianterna inte ens finns med i beräkningarna. Det beror väldigt mycket på hur man räknar varianter och hur man definierar ett verb och dess grundbetydelse.

Ett ytterst produktivt verb i undersökningen *ta* har visat sig vara. Resultatet visar att det finns 123 olika sätt att använda verbet. Jag betraktar det som en ganska hög siffra. Och en intressant detalj är att med verbet *ta* är också andra verbfraser än bara fraserna med verbpartiklarna representerade. Den mest frekventa frasen är *ta emot*, men genast efter den följer frasen *ta hand om* som har en helt annan betydelse än den grundbetydelsen. Bland de tio mest frekventa fraserna hittar man också *ta ställning till* och *ta del av något*.

I avhandlingen har jag också försökt få reda på på vilka sätt man bildar nya ord. Min utgångspunkt har varit att de flesta nya verbbetydelserna bildas med hjälp av partiklar. Och resultatet visar att mitt antagande var riktigt. Om man tittar på frekvenslistorna för varje verb kan man lätt konstatera att det är just med partiklar som man bildar nya verbfraser. De tio mest frekventa verbfraserna vid alla verb som jag har tagit med i arbetet bildas nästan utan undantag med partiklar. Undantag utgör dock verbet *lägga*, där frasen *lägga sig* är den mest frekventa frasen. Den mest frekventa frasen med verbet *komma* är inte heller någon partikelfras utan konstruktionen *komma + att*, som används för att uttrycka futurum i svenskan. Ett undantag utgör också verbet *ta*. I princip kan man emellertid konstatera att partiklarna utgör största delen när man beaktar olika sätt att bilda verb.

Det är svårare att uttala sig om vilka partiklar som är de vanligaste. Jag har granskat listan över de tio vanligaste verbfraserna bland de fem verb som jag

har valt till närmare undersökning. Det finns en partikel som förekommer vid varje verb i tio i topp listorna. Den partikeln är *ut*. Partikeln *till* förekommer vid fyra av fem verb. Det är bara verbet *stå* som saknar partikeln *till* bland de tio mest frekventa fraserna, *stå till* ligger på plats 11. Man hittar partikeln ändå ganska nära toppen. Den näst mest frekventa partikeln är *in*. Den förekommer vid tre verb av fem.

Det som är anmärkningsvärt i fråga om resultatet när det gäller partiklar som befinner sig på ”tio i topp listan”, är att de alla är partiklar som anger riktning. *Till*, *in* och *ut* kan sägas vara typiska prepositioner eller partiklar som svarar på frågan *var* eller *vart*.

12.2. Att använda korpusmaterialet i en pro graduavhandling

När jag började skriva den här avhandlingen var jag intresserad av att få veta hur bra man kan utnyttja korpusmaterialet i en pro graduavhandling. På basis av mina egna upplevelser kan jag säga att metoden passar bra för ett vetenskapligt arbete. Man har en tillräckligt omfattande källa. Det är ganska ofta man stöter på problemet att inte ha tillräckligt med material när man gör en undersökning. Detta gäller speciellt när man arbetar inom grammatik och språkvetenskap.

För det här arbetet har korpusmaterialet passat bra. Det har varit lätt att använda och det har varit lätt att få tillgång till det. En stor fördel är också att det inte kostar någonting att använda korpusen i spraakdata.gu.se utan sajten är öppen för alla. Det finns nämligen också stängda korpusar där man måste logga in eller betala en avgift för att kunna utnyttja materialet. Men tills vidare finns det inga avgifter i korpusen vid Göteborgs universitet. Därför passar den bra för alla som är intresserade av svenska språket eller behöver material till ett vetenskapligt arbete.

13. SAMMANFATTNING

I den här avhandlingen har mitt syfte varit att granska hur bra bild en ordbok kan ge av ett ord. Jag hade en föreställning om att en ordbok inte kan ge den kompletta bilden av ett ord på grund av brist på plats i ordböckerna. Jag granskade saken med hjälp av korpusen *Press97* från Göteborgs universitet.

För avhandlingen valde jag fem verb: *komma*, *lägga*, *ta*, *slå* och *stå*. Dessa verb valde jag mestadels för att de är vanliga och vardagliga. Dessutom hade jag en uppfattning om att de är ganska produktiva och lämpar sig väl för den här avhandlingen.

För varje verb använde jag en likadan procedur. Jag gjorde först listor på alla varianter och förklaringar som upptas och anges i *Svensk ordbok*. Efter det gjorde jag samma sak med korpusmaterialet. Jag hade verbets infinitivform som sökord i korpusen. På listan plockade jag igen fram alla eventuella varianter och fraser som på något sätt förändrar verbets betydelse.

Jag jämförde de två listorna med varandra och delade resultatet i tre kategorier: 1) uttryck som förekommer på båda listorna, det vill säga både i ordboken och i korpusen, 2) uttryck som förekommer bara i ordboken och 3) uttryck som förekommer endast i korpusen. Slutsatserna som jag har kunnat dra på basis av dessa listor är att tendensen är att det finns flera fraser i korpusen än det finns i ordboken. Så är fallet med vart och ett av de fem verben. Undantag utgörs av ett par fraser som jag har bedömt som ålderdomliga och därför hittar man dem inte i korpusen utan enbart i ordboken.

Till sist granskade jag frekvensen bland fraserna som jag hittade i korpusmaterialet. I den här delen ville jag se hur man bildar nya verbfraser. Resultatet har visat sig vara att man använder partiklar. Att bilda nya ord med hjälp av partiklar är i stort sett det vanligaste sättet att bilda nya verbetydelser. Undantag utgörs av verben *lägga*, *slå* och *komma* som alla i

kombination med något annat än partikel är mest frekventa. Men även hos dessa verb spelar partiklarna en stor roll när man bildar nya verbfraser.

Att använda korpusmaterial i min prograduavhandling har stått som centralt i mitt arbete. Jag ville ta reda på om man verkligen har någon nytta av att använda korpusen. I början var jag på något sätt skeptisk mot korpusar och var inte ens säker på hur man använder dem och om de verkligen är användbara i språkstudierna. I början av mitt arbete har jag presenterat några synpunkter på korpusmaterialet som till största delen är mycket positiva. I praktiken har jag kunnat fastställa att man verkligen har nytta av korpusar.

Det finns många fördelar med korpusar. Först och främst har man en stor och rik källa. En korpus kan innehålla hundratusentals eller miljoner ord och satser. Det kan inte en ordbok erbjuda eftersom det inte finns plats för alla tänkbara fraser i boken. Ordbeläggen hämtas ur vardagsspråket och är därmed aktuella. Korpusarna uppdateras oftare än ordböckerna och nya ord inom teknologi, teknik eller vetenskap kommer snabbare till databasen än de kommer till ordboken. Till språkanvändarens nytta ingår alla ord i sin naturliga kontext.

Till sist ville jag få svar på frågan om man fortfarande kan lita på ordböckerna. Jag säger att man kan göra det. Trots att en korpus är mycket mer omfattande och mer aktuell, räcker ordböckerna till för de flesta användarna. En korpus passar bra för dem som använder språket på ett mer professionellt sätt och vill fördjupa sina kunskaper i och om språket.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Primärt korpusmaterial: *Korpus Press97* <http://spraakbanken.gu.se/lb/konk/>

Sekundärt korpusmaterial: <http://spraakbanken.gu.se/lb/konk/> (Press 65, 76, 95, 96)

Litteratur

Andersson, Erik (1977). *Verbfrasens struktur i svenskan. En studie i aspekt, tempus, tidsadverbial och semantisk räckvidd*. Meddelanden från Stiftelsen för Åbo Akademi Forskningsinstitut, Nr 18. Åbo: Åbo Akademi.

Andersson, Erik (1994). *Grammatik från grunden. En koncentrerad svensk satsslära*. Uppsala: Hallgren och Fallgren Studieförlag AB.

Borin, Lars (2002). *...and never the twain shall meet? I: Borin, Lars (utg.), Parallel corpora, parallel worlds. Selected papers from a symposium on parallel and comparable corpora at Uppsala University, Sweden, 22 – 23 April, 1999*. New York: Editions Rodopi B.V. S. 1-43.

Bowker, Lynne och Pearson, Jennifer (2002). *Working with Specialized Language. A practical guide to using corpora*. London: Routledge.

Eskola, Sari (2002). *Syntetisoivat rakenteet käännössuomessa: suomennetun kaunokirjallisuuden ominaispiirteiden tarkastelua korpusmenetelmällä*. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Hellberg, Staffan (1999). *Korpus, intuition, teori. Med illustrationer ur Svenska Akademiens grammatik*. I: Byrman, Gunilla., Lindquist, Hans och Levin, Magnus (utg.), *Korpusar i forskning och undervisning – Corpora in Research and Teaching. Rapport från ASLA:s höstsymposium Växjö 11 – 12 november 1999*. Växjö: Växjö universitet. S. 131 - 149.

Kjellin, Olle (1995). *Svensk prosodi i praktiken. Instruktioner och övningar i svenskt uttal, speciellt språkmelodin*. Uppsala : Hallgren & Fallgren.

Malmgren, Sven-Göran (1999). *Korpusar i ordboksarbete och grammatikforskning*. I: Byrman, Gunilla, Lindquist, Hans och Levin, Magnus (utg.), *Korpusar i forskning och undervisning – Corpora in Research and Teaching. Rapport från ASLA:s höstsymposium Växjö 11 – 12 november 1999*. Växjö: Växjö universitet. S. 193 - 208.

Meyer, Charles F. (2002). *English Corpus Linguistics – An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

Nikander, Marja-Leena & Jantunen, Aili (1979). *Ruotsin kielioppi*. Helsinki: Otava.

Nikula, Henrik (1986). *Dependensgrammatik. Ord och Stil – Språkvårdssamfundets skrifter, del 16*. Redaktör: Kerstin Gerhardsson. Malmö: Liber Förlag.

Norén, Kerstin (1996). *Svenska partikelverbs semantik*. Nordistica Gothoburgensia 17. Göteborg: Göteborgs universitet.

Norén, Kerstin (2000). *Partikelförbindelser och möjliga förblindelser*. I: Engdahl, Elisabet och Norén, Kerstin (utg.), *Att använda SAG. 29 uppsatser om Svenska Akademiens Grammatik*. Göteborg: Göteborgs universitet. S. 383 - 393.

NSO. *Norstedts Svensk ordbok* (1999). Tredje upplagan. Utarbetad vid Språkdata Göteborgs universitet. Stockholm: Norstedts.

Ooi, Vincent B.Y. (1998). *Computer Corpus Lexicography*. Edinburgh Textbooks in empirical linguistics. Edinburgh: Edinburgh University Press.

SAG. *Svenska Akademiens grammatik, del 3 Fraser* (1999). Andersson, Erik, Hellberg, Staffan & Teleman, Ulf. Stockholm: Svenska Akademien.

Sköldberg, Emma (2002). *Idiom, tvetydighet och kreativa skribenter*. I: Malmgren, Sven-Göran, Norén, Kerstin och Stålhammar, Mall (utg.), *Fem studier i lexikologi* Göteborg: Göteborgs universitet. S. 70 – 81.

Svensén, Bo (2004). *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.

Söderbergh, Ragnhild (1968). *Svensk ordbildning*. Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 34. Stockholm: Svenska bokförlaget/Norstedts.

Teleman, Ulf (1975). *Om svenska ord*. Lund: Gleerups.

Thorell, Olof (1981). *Svensk ordbildningslära*. Stockholm: Esselte Studium.

Thorell, Olof (1984). *Att bilda ord*. Stockholm: Skriptor.